

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Znárodnění íránského ropného průmyslu
a Mohammad Mosaddeq**

Karel Winter

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce

Znárodnění íránského ropného průmyslu

a Mohammad Mosaddeq

Karel Winter

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Tomková, Ph.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2020

.....

Tímto bych rád poděkoval vedoucí práce Mgr. Aleně Tomkové, Ph.D. za její trpělivost, cenné rady a připomínky.

Obsah :

1. Úvod.....	1
2. Historie íránského ropného průmyslu	3
2.1 D´Arcyho koncese.....	3
2.2 Počátek a vznik Anglo-perské ropné společnosti.....	3
2.3 Růst britského vlivu	4
2.4 Ropný průmysl za vlády Rezy Šáha.....	6
2.4.1 Agreement 1933	7
2.4.2 Nové podmínky Agreement 1933.....	8
2.5 Druhá světová válka	8
2.6 Návrat Mosaddeqa	9
2.7 Supplemental Oil Agreement.....	11
3. Cesta ke znárodnění	14
3.1 Šáh upevňuje svou moc.....	14
3.2 Formování Národní fronty.....	15
3.2 Nový madžles a dosazení premiéra Razmáry.....	16
3.3 Mosaddeqova motivace ke znárodnění a Parlamentní ropný výbor	18
3.4 Americko-britské zapojení	22
3.4.1 Razmárova pokračující snaha	23
4. Mosaddeq přebírá moc	25
4.1 Schválení znárodnění	25
4.2 Mosaddeq premiérem	26
4.3 Znárodnění jako zákon	27

4.4 Bezprostředí reakce	28
4.4.1 Soudní jednání v Haagu	29
5. Vývoj po znárodnění	31
5.1 Mimosoudní jednání	31
5.1.1 Spor u Rady Bezpečnosti OSN	33
5.1.2 Mosaddeqovo jednání ve Washingtonu.....	34
5.2 Íránská vnitropolitická situace	35
6. Přebat 1953.....	38
6.1 Konečné pokusy o vyrovnání	38
6.2 Nevyhnutelné svržení.....	40
6.2.1 19. srpna 1953	41
6.3 Události po převratu	42
7. Závěr	44
8. Seznam použité literatury a zdrojů	48
9. Resumé	54
10. Seznam příloh.....	55

1. Úvod

Tato bakalářská práce se zaměřuje na příčiny a následky znárodnění z většiny Brity vlastněné Anglo-iránské ropné společnosti provozující iránský ropný průmysl. Předložená práce se zaměří na otázku přístupu americké a britské diplomacie bezprostředně před, a především po samotném znárodnění v květnu roku 1951 a zda se přístup obou zmíněných diplomacií v průběhu tohoto mezinárodního ropného sporu změnil. Nedílnou součástí práce bude zmapovat a zhodnotit působení iránského politika Mohammada Mosaddeqa, který z vrcholu své politické kariéry iránského premiéra stál za znárodněním iránského ropného průmyslu jako jeho hlavní iniciátor a zároveň bojovník za iránskou národní suverenitu proti britskému imperialismu.

Práce je systematicky rozdělena do šesti kapitol a několika podkapitol podrobněji rozvádějící dané téma. Kapitoly jsou řazeny dle postupného chronologického vývoje od počátku ropného průmyslu v Íránu v roce 1901, přes samotné znárodnění v roce 1951 až k finálnímu vojenskému převratu vlády Mohammada Mosaddeqa v roce 1953.

Úvodní druhá kapitola, *Historie iránského ropného průmyslu*, má za úkol provést čtenáře stručnou historií ropného průmyslu v Íránu, která je pro celkové uvedení do kontextu znárodnění nezbytná. Velká Británie zde postupně získává kontrolu nad iránským ropným průmyslem a objevují se prvotní náznaky iránské nespokojenosti s britským vedením průmyslu. V této kapitole se setkáváme i s Mohammadem Mosaddeqem, který se začíná angažovat v iránské politice jako ochránce své vlasti před zahraničními zájmy.

Následující třetí kapitola, *Cesta ke znárodnění*, uvádí růst Mosaddeqem zformované opozice vystupující jak proti iránskému šáhovi, tak především proti Anglo-iránské ropné společnosti. V tomto období je poprvé vyřčen požadavek na znárodnění iránského ropného průmyslu. Do dění se zapojují i Spojené státy a Velká Británie snažící se znárodnění předejít, ale každý jiným způsobem a z jiného důvodu.

Navazující čtvrtá kapitola, *Mosaddeq přebírá moc*, líčí cestu znárodňovacího zákona celým Parlamentem, kdy Mosaddeq nyní už jako premiér dokázal tento zákon úspěšně prosadit. Kapitola se zabývá i zněním samotného zákona a následným soudním sporem mezi Británií a Íránem o legitimitě samotného znárodnění.

Kapitola pátá, *Vývoj po znárodnění*, přibližuje jednání, kterými se Írán a Británie za asistence Spojených států snažili dosáhnout kompromisního mimosoudního vyrovnání. Kapitola zároveň poukazuje na rozdílný přístup všech tří mocností k ochotě řešení celého sporu. Součástí této kapitoly je i pohled zpět do Íránu, kde si Mosaddeq upevňuje moc, ale přesto začíná ztrácet podporu hlavně mezi svými stranickými kolegy.

Cílem poslední šesté kapitoly, *Převrat 1953*, je zmapování posledních amerických pokusů o řešení ropného sporu a poukázání na důvody razantní změny postoje americké diplomacie k setrvání Mosaddegovy vlády a konečné podpoření britské vize bezmosaddegovského Íránu. Část této kapitoly se snaží čtenáři stručně přiblížit i průběh plánování a provedení převratu, jímž došlo ke svržení nepohodlného Mosaddeqa. Nezbytná část je věnována i jeho osudu.

Práce je zpracována na základě shromáždění a analýzy převážně anglicky psaných primárních a sekundárních zdrojů. Z primárních zdrojů mohou být vyzdvženy publikace *Foreign Relations of the United States* obsahující korespondence z té nejvyšší americké, íránské i britské politiky nabízející pohled do ropného sporu z bezprostřední blízkosti. Odborné publikace *Oil, Power, and Principle* a *Persian oil: a study in power politics* jsou sekundárními zdroji, které se staly hlavní oporou celé práce.

U publikace od Abrahamiana *The Coup: 1953, The CIA, and The Roots of Modern U.S.-Iranian Relations* jsou v poznámce uváděny i názvy kapitol pro lepší dohledání daných informací, jelikož se jedná o e-knihu, jejíž stránkování se liší platformou, ze které je zobrazována. V této práci je stránkování uváděno dle aplikace iBooks.

Transkripce perských výrazů a jmen se řídí knihou *Dějiny Íránu* od Axworthyho v překladu od doktorky Kříhové a profesora Marka.

2. Historie íránského ropného průmyslu

2.1 D´Arcyho koncese.

Kořeny rozmachu íránského ropného průmyslu sahají do konce 19. století, kdy se první zahraniční podniky snažily v Íránu o nalezení ropných zásob. Těchto několik prvních pokusů však dopadlo neúspěšně. Hlavní okamžik, kterým započala perioda rozvoje íránského ropného průmyslu můžeme považovat den 28. května roku 1901, kdy britští investoři vedení britským milionářem Williamem Knox D´Arcym¹ podepsali s tehdejším perským vládcem z dynastie Qádžárovců Mozaffaroddín Šáhem koncesní smlouvu, kterou D´Arcy získal výhradní právo na průzkum ropných nalezišť, těžbu a následné využití ropných zásob na budoucích šedesát let. Na oplátku měl podle Článku 10 koncesní smlouvy D´Arcy zaplatit perské vládě 20 000 liber v hotovosti a převést dalších 20 000 liber v akciích firmy, která bude v souladu s dalším článkem během dvou let vytvořena a povede těžbu. V neposlední řadě D´Arcy slíbil také placení poplatku ve výši 16% z budoucích čistých zisků prodeje ropy. Oblast průzkumu se vztahovala na všechny íránské provincie o celkové rozloze přes 480 000 čtverečních mil² kromě pěti severních provincií, které byly pod ruským vlivem.³

2.2 Počátek a vznik Anglo-perské ropné společnosti

Vrty a další průzkumy začaly v roce 1902 a následující rok byla podle podmínek koncese vytvořena První průzkumná společnost (dále jen FEC). Během následujících let se však ropná ložiska nedařilo nalézt, D´Arcymu a jeho kolegům docházely finance a objevil se i další problém s místním kmenem Bachtijáří na jihu země, který neuznával právo D´Arcyho na těžbu v dané lokalitě.⁴ S kmenem musela být uzavřena smlouva, D´Arcy získal povolení k vrtům a Bachtijáří 3 procentní podíl v ropné společnosti, zároveň

¹ ISSAWI, Charles. *European Economic Penetration, 1872- 1921.* str. 606.

² viz: [Příloha č. 1.](#)

³ FERRIER, Ronald. *The Iranian Oil Industry.* str. 640.

⁴ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle.* str. 9-10.

se kmen zavázal k ochraně majetku společnosti.⁵ Ekonomické problémy pomohla vyřešit Barmská ropná společnost registrovaná ve Skotsku, která poskytla FCE finanční investici výměnou za většinový podíl ve společnosti.⁶

Dlouho očekávaný nález ropy, který byl vůbec prvním na Blízkém východě, se podařil až v květnu roku 1908 v oblasti *Masdžed-e Solejmán* v provincii Chúzestán na jihozápadě země.⁷ Obavy z dalších finančních problémů rychle opadly a po dohodě se všemi zainteresovanými subjekty, včetně britských investorů, mohla v dubnu 1909 Barmská ropná společnost vytvořit novou dceřinou ropnou společnost Anglo-perskou ropnou společnost (dále jen APOC), D'Arcy nakonec prodal Barmské společnosti svá koncesní práva i zbytek podílu, vše s posvěcením perské vlády.⁸

2.3 Růst britského vlivu

Británie začala mít na íránský ropný průmysl značný vliv především díky Anglo-ruské dohodě z roku 1907, kdy kvůli obavám ze vzestupu moci Německa byl Írán rozdělen do tří sfér vlivu. Británie získala jihovýchodní část Íránu a po dohodě s místním autonomním vládcem i kontrolu nad západním pobřežím, kde byla shodou okolností nalezena první ropa⁹ a později se zde začala stavět i Abadánská rafinérie, která se stala na dlouhých 50 let největší na světě.¹⁰ Britská vláda se stala „*de-facto skrytou mocí za ropnou společností*“¹¹ poté, co těsně před vypuknutím první světové války v roce 1914 tehdejší První lord admirality Winston Churchill, zajistil britskému námořnictvu dodávky íránské ropy za snížené ceny výměnou za její dlouhotrvající odběr a zdvojnásobení kapitálu společnosti. Tímto získala Británie majoritní podíl v APOC.¹²

⁵ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 39.

⁶ BAMBERG, J. H. *The History of the British Petroleum Company: Volume 2*. str. 3.

⁷ Tamtéž. str. 3.

⁸ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 9-12.

⁹ PAINE, Chris a Erica SCHOENBERGER. *Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954*. str. 7-8.

¹⁰ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 49.

¹¹ BBC News. *Business: The Company File From Anglo-Persian Oil to BP Amoco* [online].

¹² PAINE, Chris a Erica SCHOENBERGER. *Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954*. str. 8.

Jelikož se Británie snažila maximalizovat svůj zisk, začal touto dobou Írán přicházet o velké sumy peněz díky téměř poloviční prodejní ceně ropy,¹³ kterou odebírala Británie a také kvůli přerušení vyplácení podílu z prodeje ropy během první světové války. V roce 1915 došlo k sabotáži ropného potrubí, a dočasné přerušení vyplácení poplatků a náhrada všech škod APOC perskou vládou bylo jakýmsi trestem za tento čin, za který měl být Írán zodpovědný, i když podle Článku 14 koncesní dohody neměla APOC právo na vymáhání škody.¹⁴ Následné vyšetřování zjistilo, že škoda na potrubí byla 20krát nižší než si APOC naúčtovala, a že za sabotáží stojí místní kmeny.¹⁵ Vyšetřování dále odhalilo umělé snižování platby 16 procent z čistého zisku APOC perské vládě, a to především díky vyplácení 3 procent zisku kmeni Bachtijáří, který se odečetl z plateb určené perské vládě.¹⁶ APOC následně nabídlo perské vládě paušální odškodnění a obnovila platbu poplatků.

V roce 1920 následovala revize D'Arcyho koncesní smlouvy, známá jako *Armitage-Smith Agreement*, která upravovala podmínky platby 16 procent z čistého zisku APOC perské vládě,¹⁷ ale jelikož byla v roce 1919 podepsána Anglo-perská dohoda, která vytvořila z Íránu pouhý britský protektorát a veškeré finanční i armádní záležitosti byly přeneseny pod britskou správu,¹⁸ nebyla revize D'Arcyho smlouvy schválena madžlesem,¹⁹ protože revize smlouvy nehlédla na požadavky a zájmy perské vlády. I přesto uznala APOC smlouvu jako schválenou a upravila podle ní svá pravidla.²⁰

V tomto období začíná APOC nabírat na síle a expandovat. Ohromným způsobem se také zvedla produkce ropy, ze 43 000 tun v roce 1912 na 273 000 v roce 1914, 897 000 v roce 1918 a 2 327 000 v roce 1922.²¹ Vysoká produkce společně s navyšováním kapitálu uvedla expanzi do pohybu. Během několika let APOC většinou vlastnila několik evropských společností z ropného odvětví. Kapitál do těchto dceřiných společností tekli

¹³ WBG Archives. *Nationalization of the Iranian Oil Industry* [online]. str. 4.

¹⁴ Tamtéž. str. 5.

¹⁵ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 20.

¹⁶ PAINE, Chris a Erica SCHOENBERGER. *Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954*. str. 12.

¹⁷ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 20-21.

¹⁸ AXWORTHY, Michael a Zuzana KŘÍHOVÁ. *Dějiny Íránu*. str. 161.

¹⁹ Dolní komora íránského Parlamentu.

²⁰ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 20-21.

²¹ ISSAWI, Charles. *European Economic Penetration, 1872- 1921*. str. 607.

zjevně z íránské ropy, ale íránská vláda z těchto společností neměla žádný finanční podíl.²²

2.4 Ropný průmysl za vlády Rezy Šáha

Zatímco Britové díky Anglo-Perské dohodě kontrolovali prakticky celý Írán a na severu země vznikla průnikem bolševiků Perská socialistická sovětská republika, zdálo se, že Írán přišel o zbytky své suverenity.²³ Uprostřed krize se do popředí začíná dostávat Rezá Chán (později Rezá Šáh) velitel Kozácké brigády, který s podporou Britů v roce 1921 svrhává oslabenou a zkorumpovanou perskou qádžárovskou dynastii, za účelem „*zachránění monarchie před revolucí*“, která mohla přijít ze severu.²⁴ Rezá Chán je později jmenovaný ministrem války, v roce 1923 premiérem a o 3 roky později se korunuje novým šáhem, sesazuje Qádžárovskou dynastii a zakládá novou dynastii Pahlaví. Důležitým oponentem Rezy Šáha se v této době stává známý politik, zastávající konstituční vlády a důležitá postava znárodnění íránského ropného průmyslu, bývalý ministr financí a zahraničí Mohammad Mosaddeq.²⁵ Mosaddeq otevřeně kritizoval šáhovu aspiraci na absolutistického vládce a nerespektování konstituční vlády, což se mu stalo osudným. Nakonec byl nucen na dlouhé roky odejít do exilu.²⁶ Zpět do vysoké politiky se vrací až téměř po dvaceti letech.

Šáh svoji moc v zemi upevnil díky zdařilému pokusu vytlačit bolševiky ze severu a úspěšným bojům proti rebelujícím kmenům,²⁷ které byly věrné Británii a vlastnily podíly v APOC, jako kmen Bachtijáří. Tyto kmeny byly vojenskými represemi nuceny prodat své pozemky, čímž se šáhovi otevřely dveře k přímému jednání s APOC a zároveň možnost mít kontrolu ropných polí a efektivněji vybírat daně a jiné poplatky.²⁸

²² PAINE, Chris a Erica SCHOENBERGER. *Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954*. str. 12.

²³ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 40.

²⁴ ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 118.

²⁵ KATOUZIAN, Homa. *Mosaddeq's Government in Iranian History*. str. 4.

²⁶ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 7.

²⁷ ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 119-120.

²⁸ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 48.

To neměnilo nic na faktu, že Británie stále ovládala íránský ropný průmysl, kterým mohla lehce ovlivňovat jak íránské finance, tak politiku.

2.4.1 Agreement 1933

Omezení závislosti na APOC a Británii a zároveň zvýšení příjmů z ropy pro úspěšnou modernizaci státu se stalo jedním ze šáhových hlavních cílů. Jedinou možností, jak toho docílit bylo vyjednání nových podmínek D'Arcyho koncesní smlouvy z roku 1901.²⁹ Vyjednávání mezi íránským zmocněncem Teymourtašem a britským předsedou APOC Cadmanem započala v roce 1928. Poslední jednání blížící se ideálu se konalo v roce 1932 v Londýně. Vše bylo připraveno ke schválení nových podmínek, ale po zjištění, že íránský příjem z prodané ropy by měl být kvůli celosvětové finanční krizi a i možnému podvodu ze strany APOC nižší o 3/4 než předchozí rok a vůbec nejnižší od roku 1917, bylo jednání šáhem ukončeno a zároveň madžleseem vypovězena D'Arcyho koncese z roku 1901.³⁰ Íráncům tak svitla naděje, že dosáhnou většího zisku z jejich přírodního bohatství.

Situace v britsko-perských vztazích nabraly rychlý spád. Vypovězení smlouvy se zdálo být pouze komerční záležitostí, ale „z jiného pohledu, mohlo být zrušení interpretováno jako politický krok mířený proti britské vládě“,³¹ která vlastnila většinový podíl v APOC. Po vypovězení dohody měla podle koncesní smlouvy přijít na řadu arbitráž v Teheránu, ovšem Británie přesunula případ k řešení před Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti v Haagu (dnešní Mezinárodní soudní dvůr) a Ligu národů v Ženevě.³² Po jednání u Stálého dvoru v Haagu, kde se dospělo k závěru, že koncesní smlouva nebyla uzavřená mezi dvěma vládami, ale pouze mezi společností a vládou, tudíž nemůže Británie po Íránu požadovat plnění smlouvy a obráceně,³³ následovalo jednání u Rady Ligy Národů, kde mediátor Edvard Beneš umožnil oběma zúčastněným stranám znovu jednat o návrhu nové koncesní smlouvy. Návrh nové smlouvy byl hotov po

²⁹ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 32.

³⁰ Tamtéž. str. 28-31.

³¹ J. BECK, Peter. *The Anglo-Persian Oil Dispute 1932-33*. str. 127.

³² WBG Archives. *Nationalization of the Iranian Oil Industry* [online]. str. 10.

³³ MAFI, Homayoun. *Iran's Concession Agreements and the Role of the National Iranian Oil Company*. str. 413-414.

přímém jednání Cadmana se šáhem Rezou Pahlavím a schválen madžlesem v květnu 1933.³⁴

2.4.2 Nové podmínky Agreement 1933

Hlavní změnou v podmínkách nové smlouvy známé jako *Agreement 1933* bylo omezení oblasti koncese na 100 000 čtverečních mil, zvýšení platby poplatků ze zisků o pouhé 4 procenta na 20, dohromady s kombinací poplatku za tunu ropy a prodloužení koncese až do roku 1993.³⁵ Zdálo se však, že nová smlouva byla uzavřena pod nátlakem a obav z britské vojenské intervence, tudíž vyjednávači v čele s ministrem financí Taqízádem a Rezou Šáhem byli nuceni tyto podmínky bez delšího vyjednávání přijmout.³⁶ V roce 1935 byla Šáhovým příkazem přejmenována APOC na Anglo-iránskou ropnou společnost (dále jen AIOC).³⁷ O rok později byl mezi AIOC a Íránem podepsán *General plan*, plán který měl upravit podmínky nahrazování zahraničních převážně britských pracovníků pracovníky íránského původu tzv. íránizace.³⁸ Nedostatečné plnění těchto i dalších podmínek bylo v budoucnu jedním z předmětů sporu mezi Íránem a AIOC respektive Británií.

2.5 Druhá světová válka

Po vypuknutí druhé světové války začala Spojence znepokojovat náklonnost šáha k nacistickému Německu a otevření další fronty v Íránu, která by Hitlerovi usnadnila vstup do Sovětského svazu.³⁹ Rusko potřebovalo Írán jako koridor pro vojenský materiál a Británie zase kontrolovat ropná pole. Spojenci spolu s podporou USA se i přes íránskou neutralitu rozhodli pro okupaci íránského území a odsunutí nepohodlného šáha. Šáh, který měl 15 let absolutní moc byl v říjnu roku 1941 nucen abdikovat ve prospěch svého syna Mohammada Rezy.⁴⁰

³⁴ J. BECK, Peter. The Anglo-Persian Oil Dispute 1932-33. str. 139-142.

³⁵ Tamtéž. str.142-143.

³⁶ WBG Archives. *Nationalization of the Iranian Oil Industry* [online]. str. 13.

³⁷ KAZEMI, F. Anglo-Persian Oil Company [online].

³⁸ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 115-116.

³⁹ CLAWSON, Patrick a Michael RUBIN. *Eternal Iran*. str. 57.

⁴⁰ ABRAHAMIAN, Ervard. *A History of Modern Iran*. str. 97.

Během války a okupace se íránská půda stala soutěžním polem pro zahraniční firmy k získání nových ropných koncesí především v severním Íránu. Svě zástupce poslaly k vyjednávání jak holandské, tak i americké ropné společnosti. Nevoli však projevilo Rusko, kterému by udělení koncese cizí zemi narušilo zájmy v severním Íránu, proto se pokusili o koncesi požádat také, a to v pěti severních íránských provinciích.⁴¹ Přítrž těmto žádostem udělil až navrátilce z exilu a vězení Mohammad Mosaddeq.

2.6 Návrat Mosaddeqa

Mosaddeq se dostal z vězení v roce 1940, poté co se za něj u šáha přimluvil tehdejší korunní princ Mohammad Rezá. Podmínkou propuštění bylo domácí vězení, ve kterém díky vyhlášení amnestie po šáhově abdikaci Mosaddeq nestrávil dlouhou dobu.⁴² Na podzim roku 1942 se Mossadegh vrací po dlouhých letech do Teheránu a spolu s ním i jeho vlastenecké a demokratické myšlenky a vize suverénního íránského národa a konstituční vlády.⁴³ Jeho triumfální návrat byl utvrzen o rok později, a to volbami do madžlesu, kde jako kandidát za Teherán obdržel zdaleka nejvíce hlasů. I přes svou modrou krev získal podporu, jak mezi střední třídou, tak i řadou významných osobností, se kterými byl často příbuzný. Dobré jméno získal i svou „*nezkorumpovatelností*“ a odmítnutím aristokratického života.⁴⁴ Volební kampaň, která zajistila Mosaddeqovo vítězství byla založena na třech bodech, politice pozitivní a negativní rovnováhy, možnosti přesunutí armády ze šáhovy kontroly pod kontrolu civilní a změně volebního systému.⁴⁵ Mosaddeqova politická filosofie, která se v budoucnu zasloužila o důležité íránské historické milníky byla „*obhajovat politiku negativní rovnováhy, která odmítala náklonnost jakékoli moci, spíše než pozitivní rovnováhu, která se snažila přilákat jednu nebo druhou moc tím, že jí v Íránu nabízela zvláštní výhody*“.⁴⁶

⁴¹ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 44-45.

⁴² DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 104-105.

⁴³ Tamtéž. str. 112-113.

⁴⁴ ABRAHAMIAN, Ervard. *A History of Modern Iran*. str. 115.

⁴⁵ ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 189.

⁴⁶ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 11.

V praxi se tato filosofie negativní rovnováhy poprvé projevila právě při žádosti Sovětského svazu o severní ropné koncese, když v prosinci roku 1944 Mosaddeq v madžlesu i přes nesouhlas opoziční komunistické strany Túde s vazbami na Sovětský svaz⁴⁷ prosadil návrh zákona zakazující udělování jakékoliv koncese zahraniční mocnosti bez předešlého schválení poslanci.⁴⁸ Podle Gooda se Mosaddeq obával uvěznění Íránu mezi ropnými zájmy Británie a Sovětského svazu, a že by se Írán nedokázal zbavit jejich vlivu.⁴⁹ S koncem druhé světové války se podle tripartitní smlouvy uzavřené na Teheránské konferenci ke konci roku 1943 měly Spojenecké okupační jednotky z Íránu stáhnout do půl roku od konce války.⁵⁰ Britské a americké jednotky se na podzim roku 1945 podle smlouvy stáhly, Stalin ale tuto smlouvu ignoroval.⁵¹ Mezitím začal podporovat separatistická hnutí na severu Íránu, kde se držela silná základna příslušníků komunistické strany Túde.⁵² S posvěcením Sovětů, tak vznikly dvě autonomní republiky, jedna v íránském Ázerbájdžánu a druhá na západě země v Kurdistánu, ani jedna však neměla dlouhého trvání. Tyto události jsou známé jako Ázerbajdžánská krize. Sovětský svaz tyto republiky podporoval až do stažení svých okupačních vojsk v květnu roku 1946,⁵³ čemuž předcházela dohoda mezi íránským premiérem Qavámem a Sověty, kterým Qavám slíbil i přes zákaz vyjednat novou dohodu o ropné koncesi za stažení svých jednotek z Ázerbájdžánu. O rok později zasedl nový madžles, ve kterém měli íránští nacionalisté nad komunisty navrch a smlouva byla díky Mosaddeqovu zákonu z roku 1944 téměř jednomyslně svržena ze stolu.⁵⁴

Túde si během let nevypracovala vliv jen v severním Íránu, ale získala přívržence i mezi značnou částí íránských zaměstnanců AIOC, kteří byli členy odborových svazů vedených komunisty. Podporu několika desítek tisíc pracovníků využil svaz k podnícení sérií demonstrací v roce 1946 i v letech předešlých. Demonstranti bojovali především za lepší ubytovací podmínky a vyšší platy, které měli oproti britským zaměstnancům

⁴⁷ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 45.

⁴⁸ DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 122-123.

⁴⁹ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 11.

⁵⁰ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 65.

⁵¹ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 17.

⁵² GASIOROWSKI, Mark J. U.S. Perceptions of the Communist Threat in Iran during the Mossadegh Era. str. 187-188.

⁵³ ABRAHAMIAN, Ervard. *A History of Modern Iran*. str. 111.

⁵⁴ CLAWSON, Patrick a Michael RUBIN. *Eternal Iran*. str. 61.

žalostné.⁵⁵ Demonstrace v roce 1946 nakonec vedly k prvnímu komplexnímu pracovnímu zákonu na Blízkém východě.⁵⁶

2.7 Supplemental Oil Agreement

S neúspěchem strany Túde v severním Íránu v roce 1946, uvězněním několika desítek jejich vůdců, stovek demonstrantů a rezignací tří členů Túde na vládní posty se vliv strany pomalu omezoval.⁵⁷ V červnu 1947 tak mohli do nového madžlesu zasednou převážně poslanci z demokratické a nacionalistické frakce.⁵⁸ Do politické sféry se k opět dostaly důležité body, a to íránský nacionalismus, úzce spjatý se znovuotevřením otázky íránizace ropného průmyslu. Smlouva o íranizaci tzv. *General Plan* odkazoval na Článek 16 z koncesní smlouvy z roku 1933, ve které se AIOC zavázala nahradit zahraniční pracovníky těmi íránskými a zlepšit jim zdravotní i ubytovací podmínky. Do ledna roku 1934 měli být nahrazeni všichni méně kvalifikovaní pracovníci a do deseti let pracovníci s vyšší kvalifikací. Do roku 1947 však nedošlo k žádné výrazné změně, proto byl v říjnu 1947 íránským Parlamentem schválen *Single Article Law*, zákon umožňující přezkoumání *Agreement 1933* a následné znovuvyjednání smlouvy za výhodnějších podmínek.⁵⁹ Nešlo však pouze jen o problém s nedostatečnou íránizací, ale také s financováním rozvojového plánu *Seven-Year Development Plan* vyjednaného za asistence amerických konzultačních firem, jehož úkolem bylo po vyčerpávající druhé světové válce pomoci Íránu urovnat složitou finanční situaci a zajistit íránským občanům adekvátní životní podmínky.⁶⁰ Plán měl být z části závislý na finančním příjmu z ropy ovládané Brity, který ani zdaleka nemohl pokrýt tak velké investice.⁶¹

⁵⁵ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 137-139.

⁵⁶ ABRAHAMIAN, Ervand. *A History of Modern Iran*. str. 113.

⁵⁷ GASIOROWSKI, Mark J. U.S. Perceptions of the Communist Threat in Iran during the Mossadegh Era. str. 189.

⁵⁸ ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 242.

⁵⁹ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 112-116.

⁶⁰ SHAFIQ, S. Rezazadeh a J. D. LOTZ. The Iranian Seven Year Development Plan. str. 100-101.

⁶¹ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 52.

Americká politika vůči Íránu během Trumanova prezidentství byla obecně zaměřena na ekonomickou, ale i možnou vojenskou pomoc jejímž cílem bylo předejít směřování Íránu do výraznějšího Sovětského vlivu a z ní vyplývající destabilizaci bezpečnosti celého regionu, což bylo z pohledu Američanů v případě Íránu pravděpodobné.⁶² Zároveň nebylo možné přenechat Sovětům bohaté íránské zásoby ropy, zvláště po zničující druhé světové válce, kdy ropa doprovázela západní „ekonomickou regeneraci“.⁶³ I když se Sověty podporovaná komunistická strana Túde během následujících let a hlavně po nezdařilém atentátu na šáha v roce 1949, kdy byla strana oficiálně zakázána, postupně stáhla do ústraní, americké obavy o její přetrvávající, možná až vzrůstající vliv neustávaly.⁶⁴ Pro americkou diplomacii bylo nutné přesvědčit AIOC, aby se pokusila vyjednat novou kompromisní smlouvu upravenou tak, aby ji byli Íránci ochotni podepsat, čímž by se rozpohybovaly ekonomické a sociální reformy a oddálila sovětská hrozba.⁶⁵

Za účelem vylepšení podmínek stávající dohody o ropném průmyslu mezi Íránem a Anglo-íránskou ropnou společností z roku 1933, předložil Írán v listopadu 1948 zástupci AIOC Gassovi 25 bodové memorandum sepsané s pomocí zahraničních právníků specifikující íránské požadavky⁶⁶ a zároveň „popisující účetní triky používané AIOC k okrádání Íránců o obrovské částky“.⁶⁷ Jednotlivé body memoranda poukazyvaly například na rozdíl mezi roky 1933 a 1947, kdy poplatky z vytěžené ropy klesly z 33 procent pouze na 9⁶⁸ nebo požadavek íránské strany na rozdělení profitu padesát na padesát, jako například mezi venezuelskou vládou a *Standard Oil Company*, kterým by si Írán přisel na více než trojnásobek současného zisku.⁶⁹ Další body zahrnovaly jak nemožnost přístupu k účetním knihám AIOC, tak aby se Íránci mohli dožadovat řádného financování, ale i ignoranci AIOC k naléhání íránské vlády na vylepšení pracovních

⁶² FINE, Herbert A. a William Z. SLANY (eds.). *Foreign Relations of the United States, 1949*. str. 474.

⁶³ MARSH, Steve. *Anglo-American Crude Diplomacy*. str. 27.

⁶⁴ GASIOROWSKI, Mark J. U.S. Perceptions of the Communist Threat in Iran during the Mossadegh Era. str. 191.

⁶⁵ DAVID, Kyle a Richard TADMAN. *Dripping In Oil* [online]. str. 19-20.

⁶⁶ PAINE, Chris a Erica SCHOENBERGER. *Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954*. str. 22.

⁶⁷ ABDELREHIM, Neveen, Josephine MALTBY a Steven TOMS. 'A pretty good deal just now' [online]. str. 7.

⁶⁸ Tamtéž. str. 17.

⁶⁹ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 162.

podmínek a vzdělávání Íránců pro vyšší pracovní pozice. Íránští nacionalisté obecně požadovali, aby Írán výrazněji těžil z jeho přírodních zdrojů⁷⁰ a „fakt, že AIOC operovala v severozápadním Íránu jako stát ve státě“,⁷¹ nemuselo v očích Íránců přidávat AIOC na legitimitě.

V lednu 1949 se několik poslanců rozhodlo kvůli lhostejnosti AIOC k výše zmíněným bodům navrhnout úplné zrušení koncese, k čemuž naštěstí pro Brity prozatím nedošlo. V květnu 1949 nabídl předseda AIOC William Fraser íránskému premiérovi Sá'edu úpravu smlouvy z roku 1933. I když se íránská vláda domáhala výhodnějších podmínek,⁷² Fraser odmítl další vyjednávání s tím, že toto je finální verze smlouvy a nelze v ní provádět další změny.⁷³ Přes upozornění íránského ministra financí Golshayana na protiprávnost smlouvy, přikázal šáh vládě smlouvu podepsat. Smlouva byla podepsána 17. června roku 1949 mezi Golshayanem a Gassem a vešla do povědomí jako *Supplemental Oil Agreement* neboli Doplňková dohoda o ropě.⁷⁴ Smlouva však musela být schválena i madžlesem, kde se stala jiskrou v ohni pro boj Mohammada Mosaddeqa a jeho hnutí Národní Fronty za znárodnění ropného průmyslu.

⁷⁰ MARSH, Steve. HMG, AIOC and the Anglo-Iranian oil crisis. str. 148.

⁷¹ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 18.

⁷² ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 53-54.

⁷³ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 68.

⁷⁴ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 55.

3. Cesta ke znárodnění

3.1 Šáh upevňuje svou moc

Nový dodatek ke koncesní smlouvě z roku 1933 byl podepsán vládou 17. června 1949. Aby vešel v platnost, musel projít schválením i v madžlesu. *Supplemental Oil Agreement* se ale ke schválení dostal až 23. června, čtyři dny před koncem funkčního období stávajícího madžlesu. Šáh společně s Brity naléhal na rychlou ratifikaci smlouvy, z obav, že by nové zasedání dolní komory mohlo být více patriotické a *Supplemental Oil Agreement* nepodpořilo. Mezitím se nacionalistům v čele s Hossejnem Makkím podařilo ratifikaci po celé čtyři dny úspěšně zdržovat, jelikož i oni viděli ve smlouvě protiprávnost.⁷⁵ Osud smlouvy musel být přenechán na nové shromáždění madžlesu, které zasedlo v únoru 1950. Navíc k tomu 18. září *Bank of England* oslabila britskou libru tak, že došlo vůči americkému dolaru k téměř třetinovému propadu, což razantně snížilo íránský příjem z ropy vzhledem k nově vyjednané smlouvě. Přestože si Íránci stěžovali na britské praktiky, kterými okrádali Írán o zisk,⁷⁶ šáh se svými intrikami pokusil ovlivnit volby a tím způsobem dostat do Parlamentu politiky ochotné *Supplemental Oil Agreement* podpořit.⁷⁷

Šáh udělal dílčí krok k upevnění své pozice a moci v íránské politice již dříve, a to po neúspěšném pokusu o atentát na jeho osobu začátkem února 1949. Za útokem stál podle všeho sympatizant komunistické strany Túde i íránských islamistů. Túde byla postavena mimo zákon a spolu s několika vysoce postavenými členy strany byli uvězněni i členové islamistických skupin skupin *Fedá'iján-e eslám* a *Modžáhedín-e eslám*, na které měl být útočník napojen. Za možné podezření z podílu na atentátu byl nucen odejít do exilu i prominentní duchovní ájatolláh Kášání, pozdější podporovatel Mosaddeqhovo Národní fronty za znárodnění ropného průmyslu. S omezením komunistů a části islamistických skupin využil šáh situace a své zvýšené popularity po neúspěšném atentátu ke schválení návrhů na úpravu íránské ústavy ve prospěch rozšíření svých

⁷⁵ DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 131-132.

⁷⁶ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 162.

⁷⁷ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 69.

politických pravomocí. Poprvé svolal Senát, jehož polovinu volil sám šáh, zároveň madžles schválil šáhovo právo na rozpuštění Parlamentu a odvolání premiéra. Tyto pravomoci částečně rozšířily šáhův možný vliv nad schvalováním nových zákonů, a tedy i na otázku *Supplemental Oil Agreement*.⁷⁸ Poprvé Senát zasedl společně s nově zvoleným madžlesem 9. února 1950. Pro hlavního oponenta šáhovy vlády Muhammada Mosaddeqa neměl však Senát žádné významné postavení. Madžles byla podle něj instituce, která „určovala osud národa“.⁷⁹

3.2 Formování Národní fronty

Šáh se pokusil získat větší moc i v madžlesu manipulováním voleb a dosazením vhodných politiků, kteří by byli vůči jemu loajální.⁸⁰ Tyto šáhovo pokusy o upevňování moci rozpoutaly po Teheránu i jiných městech rozsáhlé demonstrace. Nejdůležitější se odehrávaly v Teheránu, jejichž část rozproudil právě Mohammad Mosaddeq. Mosaddeq dokázal 13. října 1949 před svým domem shromáždit tisíce svých stoupenců, kteří vyslyšeli jeho výzvu na podporu svobodných voleb. Od jeho domu měl tento proud demonstrantů namířeno přímo ke královskému paláci.⁸¹ Vyjednávání mezi Královským dvorem a demonstranty bylo úkolem pro zvolený výbor dvaceti zástupců v čele s Mosaddeqem složený z protišáhovských politiků, politiků s vazbami na bázár, západně vzdělaných právníků nebo žurnalistů.⁸² Výbor nakonec po třech dnech donutil pod nátlakem šáha k ústupku a příslibení nových svobodných voleb. Z výboru se po rozpuštění demonstrace a společné dohodě utvořila koalice Národní fronty i nadále vedená odhodlaným Mosaddeqem.⁸³ Vzhledem k budoucímu vývoji íránské politiky může šáh povolením svobodných voleb podle slov Cottama „*litovat (...) jako své největší chyby v kariéře*“.⁸⁴

⁷⁸ PHILLIPS, Tomas B. *Queer Sinister Things*. str. 111-112.

⁷⁹ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 57.

⁸⁰ COTTAM, Richard W. *Nationalism in Iran*. str. 260.

⁸¹ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 69.

⁸² ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 251-253.

⁸³ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 70-71.

⁸⁴ COTTAM, Richard W. *Nationalism in Iran*. str. 261.

První program Národní fronty byl zaměřen spíše na obecné požadavky spojené s konstituční vládou, svobodnými volbami nebo ukončením stanného práva, kterými byla neočekávaně zastíněna otázka ropného průmyslu,⁸⁵ na kterou se ovšem dostala řada velmi brzy. Národní fronta si během pár měsíců získala podporu několika asociací a organizací sdružující právníky, vysokoškolské profesory, inženýry nebo bázárové obchodníky, ale také podporu politických stran, jako například celonárodní socialisticko-nacionalistické⁸⁶ Strany Íránu (*Iran Party*) nebo více levicové⁸⁷ Dělnické strany (*Toilers' Party*). Podporovatelem Národní fronty se stala i Společnost muslimských válečníků (*Society of Muslim Warriors*) vedená ájatolláhem Kášáním,⁸⁸ který byl v té době „politicky nejaktivnějším duchovním“.⁸⁹ Můžeme tvrdit, že vznik Národní fronty změnil íránskou politickou sféru na následující tři roky. Z Národní fronty se tak stal „organizovaný, sofistifikovaný opoziční blok podpořený nacionalistickou horlivostí a jistotou v širokou veřejnou podporu“.⁹⁰

3.2 Nový madžles a dosazení premiéra Razmáry

Nově zvolený madžles zasedl 9. února 1950, kde opoziční nacionalistický blok Národní Fronty dokázal získat sice méně než 10 mandátů, zato byla Národní Fronta v Parlamentu v následujících měsících značně slyšet. Za Národní frontu se do madžlesu dostal Mosaddeq, nejúspěšnější kandidát za Teherán nebo Hossejn Makkí, který v minulém zasedání pozdržel schválení *Supplemental Oil Agreement*. V nepřítomnosti získal své místo v madžlesu i ájatolláh Kášání, jemuž v červnu nakonec šáh povolil návrat z exilu.⁹¹ Během tří měsíců od začátku zasedání nového madžlesu se vystřídali hned dva ministerští předsedové. Prvním, kdo na svůj premiérský post po pár dnech ve funkci rezignoval byl Mohammad Sád, premiér předchozího madžlesu, jehož vláda schválila

⁸⁵ ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 251-253. srov: BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 28.

⁸⁶ ABRAHAMIAN, Ervand. *A History of Modern Iran*. str. 115.

⁸⁷ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 95.

⁸⁸ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 1.: Oil Nationalization, Podnadpis: Nationalization Campaign. str. 82-83.

⁸⁹ ABRAHAMIAN, Ervand. *A History of Modern Iran*. str. 115-116.

⁹⁰ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 71.

⁹¹ DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 141.

Supplemental Oil Agreement. Jeho nástupcem se 23. března stal šáhem pověřený Alí Mansúr.⁹²

To bylo vůbec poprvé, kdy šáh bez předešlého informování maždlesu jmenoval nového premiéra.⁹³ Pro šáha mělo být výhodné jmenovat snadno ovlivnitelného premiéra, který by uposlechl jeho žádostem. Šáh měl dokonce ujistit Brity, že každého jím jmenovaného premiéra poučil o tom, že má v Parlamentu *Supplemental Oil Agreement* prosadit.⁹⁴ Alí Mansúr místo předpokládaného razantního postoje za prosazení nové ropné smlouvy, raději v červnu svolal osmnáctičlenný speciální Parlamentní ropný výbor, jehož úkolem mělo být přezkoumání *Supplemental Oil Agreement*, ještě předtím, než přijde na jednací stůl Parlamentu.⁹⁵ Britové museli být s tímto průběhem značně nespokojeni. Podle Abrahamiana „*věděli stejně dobře jako oba premiéři (...), že smlouva se stane ještě více nepopulární, jakmile se odhalí všechny její doložky*“.⁹⁶

O možném nástupci premiéra Mansúra pokud by nedostal svého hlavního úkolu se pravděpodobně začalo spekulovat již v květnu, o čemž se dozvídáme z korespondence mezi americkým velvyslancem v Íránu a americkým ministerstvem zahraničí. Šáh hodlal pověřit novým premiérem velitele íránské armády Alího Razmáru. Razmára se zdál být vhodným kandidátem jak pro Američany, kterým pokud by usedl na místo premiéra přislíbil nové ekonomické i politické změny,⁹⁷ čímž by mohl Íránu zajistit ekonomickou stabilitu a lépe by Írán vzdoroval v amerických očích stále přítomnému a nebezpečnému sovětskému vlivu, ale vhodným kandidátem se nakonec stal i pro Brity. Britové potřebovali v Íránu silného premiéra stejně tak, jako Američané, ale narozdíl od USA, kteří hleděli na usazení Razmáry ve víceméně globálním aspektu v boji proti komunismu, Razmáru viděli nejspíše jen jako člověka schopného udržet v Íránu britské

⁹² AFKHAMI, Golam Reza. *The Life and Times of the Shah*. str. 119.

⁹³ PHILLIPS, Tomas B. *Queer Sinister Things*. str. 121.

⁹⁴ MILANI, Abbas. *The Shah*. str. 147.

⁹⁵ DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 142.

⁹⁶ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 1.: Oil Nationalization, Podnadpis: Nationalization Campaign. str. 89.

⁹⁷ AANDAHL, Fredrick a Wiliam Z. SLANY (General Editors). *Foreign Relations of the United States, 1950*. str. 558-559.

zájmy.⁹⁸ Vzhledem k výše zmíněným okolnostem, tedy neschopnosti zajistit *Supplemental Oil Agreement*, skončil 26. června Alí Mansúr ve funkci premiéra. Na jeho místo s podporou USA i Britů očekávaně usedl Alí Razmárá.⁹⁹

Šáh od nového zasedání madžlesu od počátku očekával, že se ponese primárně v duchu ekonomických a sociálních reforem spojených s rozvojovým plánem z minulých let. Samozřejmostí bylo i projednání ropné otázky zajišťující potřebné finance a která měla mít díky Razmárovi svižnější průběh. Po Alím Mansúrovi však v Parlamentu přetrvál Parlamentní ropný výbor, do něhož usedlo i několik málo členů Národní fronty, avšak velmi progresivních a možná i obávaných. V čele výboru stanul Mohammad Mosaddeq a reportérem byl určen Hossejn Makkí. I přesto, že záležitosti ohledně ropného průmyslu nebyly v původním programu Národní fronty obsaženy, Mosaddeq se společně s dalšími kolegy z Národní fronty vehementně chopil svých výborových funkcí. Ropa tak na delší dobu zastínila šáhovo ale i americké očekávání v ekonomicky se rozvíjející Írán.¹⁰⁰

3.3 Mosaddeqova motivace ke znárodnění a Parlamentní ropný výbor

Můžeme tvrdit, že Mosaddeq většinu, ne-li celou svou politickou kariéru zasvětil několika bodům. Například konstitučnímu založení Íránu a parlamentní demokracii, ve které se paradoxně vzhledl v Británii, jejíž politické zřízení považoval pro Írán za ideální.¹⁰¹ To bylo jedním z důvodů jeho opozičního postavení vůči šáhovi, kterému už v roce 1941, kdy se s mladým šáhem poprvé setkal radil, aby se jako monarcha držel britského vzoru a nevstupoval přímo do politického dění.¹⁰² Na druhou stranu podle Kressina Mosaddeq oponoval britskému imperialismu a jeho vměšování se do interních záležitostí a ekonomiky Íránu skrze Anglo-íránskou ropnou společnost. Mosaddeqovo přesvědčení o oproštění Íránu od zahraničních vlivů a zajištění suverenity jeho národa, který byl zatím jen polem pro britské a v minulosti i ruské zájmy, se výrazněji projevilo jak v roce 1944, kdy v madžlesu úspěšně prosadil zákon zakazující udílení koncesí cizím

⁹⁸ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 62-63.

⁹⁹ AFKHAMI, Golam Reza. *The Life and Times of the Shah*. str. 119.

¹⁰⁰ Tamtéž. str. 119.

¹⁰¹ DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 137.

¹⁰² ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 61-62.

státům, tak mohl i nyní z místa předsedy Parlamentního ropného výboru projevit svůj nacionalistický zápal a využít k tomu své horlivé až emocionální politické přednesy a podporu od Národní fronty i široké veřejnosti.¹⁰³

Mezitím co Alí Razmárá získal 4. července důvěru madžlesu na post premiéra, začal se scházet osmnáctičlenný Parlamentní ropný výbor se zastoupením členů Národní fronty k projednání a vyřčení verdiktu ke schválení *Supplemental Oil Agreement*. Výbor si záměrně dával s rozhodnutím na čas, a tak navíc ke zdlouhavému přezkoumání dané smlouvy požádal premiéra Razmáru, aby i on sdělil svůj pohled na *Supplemental Oil Agreement*. 18. října tak Razmára vyjádřil v projevu názor,¹⁰⁴ který korespondoval s jeho podmínkou zaručení průchodu *Supplemental Oil Agreement* v případě, kdy AIOC vhodně přizpůsobí danou smlouvu.¹⁰⁵ Zastáncem znárodnění však nebyl, jelikož věděl, že samotný Írán nemá dostatečné zkušenosti na to, aby sám operoval v ropném průmyslu.¹⁰⁶

Proti Razmárově projevu se ohradilo více než deset poslanců, z nichž Mosaddeq svým projevem nejvíce vyčníval. Označil *Supplemental Oil Agreement* za „*nástroj otroctví*“¹⁰⁷ a dle slov Shafieeové argumentoval i tím, že *Supplemental Oil Agreement* byl doplněk ke smlouvě z roku 1933 „*podepsané během diktatury, kdy zástupci madžlesu nebyli skutečnými zástupci občanů*“ a tudíž byl *Supplemental Oil Agreement* úprava v zásadě neplatné smlouvy.¹⁰⁸ Výbor byl i tak rozdělen na dvě části, jedna ta podstatně menší požadovala přímé znárodnění ropného průmyslu a druhá zastávala liberálnější názor vyjednání výhodnějších podmínek s AIOC. Nakonec však došlo ke shodě a výbor podpořil zamítnutí *Supplemental Oil Agreement*. I přesto, že tehdejší íránský ministr financí Forohar, který měl nejspíše také za úkol *Supplemental Oil Agreement* co nejrychleji prosadit, se snažil přesvědčit výbor o výhodách dané smlouvy, postoj výboru

¹⁰³ KRESSIN, Wolfgang K. *Prime Minister Mossadegh and Ayatullah Kashani from Unity to Enmity* [online]. str. 11-17.

¹⁰⁴ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 183.

¹⁰⁵ AANDAHL, Fredrick a Wiliam Z. SLANY (General Editors). *Foreign Relations of the United States, 1950*. str. 558.

¹⁰⁶ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 1.: Oil Nationalization, Podnadpis: Nationalization Campaign. str. 90.

¹⁰⁷ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 76.

¹⁰⁸ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 165

zůstal neměnný. 25. listopadu přednesl výbor madžlesu závěr, že „*Supplemental Agreement není adekvátní k zajištění íránských práv a výbor se tak vyjadřuje k jeho opozici*“.¹⁰⁹ Ani tento závěr však Mosaddeqa a jeho kolegy z Národní Fronty neuspokojil, jelikož chtěli zajít ještě dál a vznést návrh na úplné znárodnění ropného průmyslu. Někteří členové ropného výboru oponovali tomuto návrhu s tím, že madžles neudělil výboru takto rozsáhlé pravomoci.¹¹⁰ Návrh na znárodnění tak byl předložen zatím jen ropnému výboru. Do madžlesu se mohl návrh dostat až 11. ledna 1951 poté, co byl osud *Supplemental Oil Agreement* vyřešen.¹¹¹

Jak v Parlamentu, tak v ulicích Teheránu i dalších íránských městech se i tak stala otázka znárodnění ropného průmyslu hlavním diskutovaným tématem a množstvím demonstrací podporující vidinu, kdy by íránské nerostné bohatství bylo pouze íránské, začala situace nabírat výraznější spád.¹¹² Demonstrace umocnil nejen závěr madžlesu k opozici vůči *Supplemental Oil Agreement*, ale svůj podíl na tom měl i ájatolláh Kášání a jeho fatwa,¹¹³ kterou přednesl 21. prosince za účasti obrovských davů jeho následovníků. Jak popisuje Kressin, Kášáního fatwa odkazovala na britské chování vůči íránskému národu nebo ovlivňování íránské vnitřní politiky. Kášání se však vyjádřil i k otázce ropného průmyslu, podle něhož je „*znárodnění ropného průmyslu primárním krokem ke (...) zbavení se cizí nadvlády a vzetí svého osudu do vlastních rukou*“.¹¹⁴ Na to navazovalo prohlášení, že „*boj za dosažení tohoto cíle je součástí povinnosti každého íránského muslima a také jediným způsobem, jak ukončit chudobu a utrpení íránského národa*“ za který jsou Britové zodpovědní.¹¹⁵

26. prosince vystoupil ministr financí Forohar před Madžlesem znovu a s nadějí, že jeho projev na podporu *Supplemental Oil Agreement* a přirovnání íránské situace k Mexiku, kde byl v minulosti ropný průmysl také znárodněn a doplatil na to, přesvědčí poslance ke kladnému stanovisku a *Supplemental Oil Agreement* schválí. Jeho projev

¹⁰⁹ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 183-184.

¹¹⁰ AFKHAMI, Golam Reza. *The Life and Times of the Shah*. str. 120.

¹¹¹ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 202.

¹¹² AFKHAMI, Golam Reza. *The Life and Times of the Shah*. str. 121.

¹¹³ Islámské náboženské doporučení.

¹¹⁴ KRESSIN, Wolfgang K. *Prime Minister Mossadegh and Ayatullah Kashani from Unity to Enmity* [online]. str. 30-31.

¹¹⁵ Tamtéž. str. 31.

však vyvolal ještě větší rozruch a Forohar byl opozicí označen za „zrádce a nástroj Britů“.¹¹⁶ Forohar nakonec pod nátlakem ještě tentýž den *Supplemental Oil Agreement* vypověděl. Po rozhoření dalších rozsáhlých demonstracích volajících po znárodnění ropného průmyslu a zjištění, že ARAMCO¹¹⁷ 30. prosince podepsalo smlouvu se Saúdskou Arábií o rozdělení zisku z arabského ropného průmyslu rovnoměrně 50-50, byl ministr Forohar přesvědčen, aby rezignoval. Ještě před svou rezignací stačil instruovat Parlamentní ropný výbor, aby předal vládě stanovisko zajišťující Íránu jeho ropná práva.¹¹⁸ Dne 11. ledna přijal madžles nové ustanovení, ve kterém bere na vědomí rozhodnutí výboru z 25. listopadu o nedostatečném zajištění íránských práv Anglo-íránskou ropnou společností a udává poslancům lhůtu dvou měsíců, kdy mají madžlesu předložit nové směřování vlády v otázce ropného průmyslu vycházející z připomínek poslanců, které budou během dvou týdnů adresovat Parlamentnímu ropnému výboru.¹¹⁹

Výbor v následujících dnech přijal celkem 67 pozměňovacích návrhů. Většinou se jednalo o ekonomické úpravy, požadavek návratu k původní D'Arcyho koncesi z roku 1901 nebo rozšíření íránské kontroly nad ropným průmyslem. Jediný, kdo přišel s rozdílným návrhem než všichni ostatní politici byl Mosaddeq, a to s návrhem na přímé znárodnění Anglo-íránské ropné společnosti, který mohl být konečně představen celému madžlesu. S podpisem všech členů ropného výboru z Národní fronty, tak byl madžlesu přednesen návrh v tomto znění:

Ve jménu blaženosti Íránského národa, a s cílem podpořit světový mír, (...) navrhujeme, aby byl ropný průmysl prohlášen za znárodněný bez výjimky na celém území země; to znamená činnosti spojené s průzkumem, těžbou a využíváním (ropy) budou dány do rukou Vlády.¹²⁰

¹¹⁶ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 72

¹¹⁷ Arabsko-americká ropná společnost (*Arabian American Oil Company*). Nyní Saudi Aramco, oficiálně *Saudi Arabian Oil Company*.

¹¹⁸ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 72-73.

¹¹⁹ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 202.

¹²⁰ Tamtéž. str. 202-203.

3.4 Americko-britské zapojení

Jak bylo již nastíněno v předchozích kapitolách, zájem na schválení *Supplemental Oil Agreement* měly kromě Británie i Spojené státy americké. Nástup Alího Razmáry do funkce íránského premiéra na konci června 1950, sliboval jak splnění íránských cílů, tak cílů obou zmíněných států. Razmárova vláda byla pro Íránce příslibem ekonomické stability a rozvoje, pro Američany zmírnění obav ze sovětského/komunistického vlivu a pro Brity bylo primárním cílem právě schválení *Supplemental Oil Agreement*, dodatku ke smlouvě z roku 1933. Všechny cíle měly společného jmenovatele, a to ropu. Americká diplomacie v tomto ohledu zaujala jasné stanovisko. USA tušila, že Brity nabízený *Supplemental Oil Agreement* není pro Írán až tak výhodný a chápala íránské znepokojení, když Britové nehodlali danou smlouvu upravit. Finančních prostředky, které měly přitéct díky vylepšené ropné dohodě a financovat *Seven-Year Development Plan* byly v nedohlednu stejně tak, jako schválení dané smlouvy madžleseem. Proto se USA snažila pracovat na přesvědčení Britů o nutnosti rychlého schválení smlouvy madžleseem, kde by měli Britové podle Američanů „učinít vše, co bude v jejích silách, aby dostali věc (smlouvu) k rychlému závěru“.¹²¹

Britové však byli přesvědčeni, že *Supplemental Oil Agreement* nabízí Íránu dostatečně výhodné podmínky a vše bylo pečlivě zváženo tak, aby mohl být dále vyvíjen tlak na ratifikaci smlouvy v nynější podobě. Britové také požadovali po americkém velvyslanci v Teheránu, aby promluvil s Íránci o výhodnosti smlouvy a sdělit jim, že další vylepšení smlouvy z britské strany není na místě.¹²² V amerických očích podle všeho stále neexistovala naděje, že by *Supplemental Oil Agreement* v době, kdy už zasedala Parlamentní ropná komise v čele s Mosaddeqem, byl schválen bez jediného britského ústupku. Razmárova slibná vláda by mohla dokonce padnout, kdyby stále tlačila na schválení smlouvy v tomto znění.¹²³ Američané se však nadále snažili Brity i AIOC upozorňovat, že jejich přístup nevyhovuje nikomu, kromě Sovětů, a měli by zvážít

¹²¹ AANDAHL, Fredrick a Wiliam Z. SLANY (General Editors). *Foreign Relations of the United States, 1950*. str. 531-532.

¹²² Tamtéž. str. 546-547.

¹²³ Tamtéž. str. 565-566.

požadavky na úpravu smlouvy, jelikož podle americké diplomacie byly „sázky v Íránu až moc vysoké“¹²⁴ a bez toho, aby AIOC přijala Razmárovy podmínky, za kterých by dokázal smlouvu protlačit madžlesem „neviděli žádnou šanci“, že by smlouva byla schválena. Nadto bylo už v září 1950 nastíněno možné vylepšení podmínek mezi společností ARAMCO a saúdskou vládou, což ještě více utvrdilo nutnost rychlé ratifikace *Supplemental Oil Agreement*, dokud o tom íránská vláda neměla informace. Poté by to mohlo být značně obtížnější.¹²⁵ Britové tak byli znovu upozorněni na to, že pokud chtějí, aby *Supplemental Oil Agreement* měl v madžlesu úspěch „musí být udělán kompromis“.¹²⁶

Ke konci roku 1950 už bylo téměř jasné, že několikaměsíční snažení americké diplomacie a vlády premiéra Razmáry přesvědčit Brity a AIOC, aby alespoň nějakým způsobem upravili podmínky *Supplemental Oil Agreement* vyšlo vniveč, vzhledem k situaci v Parlamentu a íránských ulicích, kde se začalo hromadně volat po znárodnění ropného průmyslu. Na konci ledna 1951, v tehdejší největší teheránské mešitě *Masdžed-e Šáh* ájatolláh Kášání zorganizoval další masovou demonstraci, která znovu požadovala úplné znárodnění a hlásala, že je „povinností každého íránského muslima podpořit hnutí (za znárodnění) a zrealizovat (tento) sen“.¹²⁷ Británie i AIOC si tak postupně začali všímat, že jejich neústupná politika jen rozvířila, už tak silně nacionalistický proud íránského veřejného mínění.¹²⁸

3.4.1 Razmárova pokračující snaha

Razmárá se v únoru poprvé pokusil požádat AIOC o změnu smlouvy v duchu rovnoměrného rozdělení zisku, jako bylo viděno u Saúdů.¹²⁹ Mezitím však Mosaddeq znovu, tentokrát oficiálně předložil ropnému výboru návrh na znárodnění ropného průmyslu, což vyvolalo u Britů překvapivou odezvu na Razmárovu žádost.¹³⁰

¹²⁴ AANDAHL, Fredrick a Wiliam Z. SLANY (General Editors). *Foreign Relations of the United States, 1950*. str. 570-571.

¹²⁵ Tamtéž. str. 595-597.

¹²⁶ DAVID, Kyle a Richard TADMAN. *Dripping In Oil* [online]. str. 19.

¹²⁷ PAINE, Chris a Erica SCHOENBERGER. *Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954*. str. 22.

¹²⁸ BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 28.

¹²⁹ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 76.

¹³⁰ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 205.

Dne 24. února se k Razmárovi dostala odpověď od britského velvyslance, která uvádí připravenost AIOC k zavedení rovnoměrného zisku, ale za podmínek zachování stávajícího *Supplemental Oil Agreement*. Zaroveň AIOC odmítlo jakékoliv podobné vyjednávání za stálé hrozby znárodnění. I když velvyslanec dále zmínil, že „*britská vláda nemůže zůstat lhostejná k záležitostem tak důležitého průmyslového podniku, jako je Anglo-iránská ropná společnost*“,¹³¹ byla navržena pouze jedna úprava smlouvy a vypadalo to, že britská politika namísto většího kompromisu raději chtěla změnit iránské veřejné mínění vůči Británii a AIOC k vyřešení toho problému.¹³² Britové vymysleli působivý způsob, jak ho změnit.

Dne 3. března Razmárá znovu vystoupil před ropným výborem, aby si zopakoval další kolo přesvědčování, proč není nacionalizace vhodným řešením, například kvůli nedostatku zkušeností, financí a přepravních prostředků k zajištění chodu průmyslu. Den po jeho vystoupení došlo k onomu britskému plánu, kdy Razmárá v rádiu přednesl předem připravený text, který měl všechny přesvědčit, že znárodnění není ten správný postup a jak popisuje Elm jeho přednes „*zněl jako by říkal Íráncům, že by měli držet při AIOC*“.¹³³ O tři dny později byl Razmárá při ší'itském smutečním průvodu zavražděn členem islamistické skupiny *Fedá'iján-e eslám*, stejné skupiny, která měla v minulosti na svědomí i neúspěšný atentát na šáha. Razmárovi se tak pohyb na takto tenkém ledě vymstila smrtí. Jak však líčí šáh ve své knize „*můj dojem je, že Razmárá měl dohodu s Anglo-iránskou ropnou společností v kapse, když zemřel*“.¹³⁴ Toto tvrzení částečně dokazuje i Bayandor tím, že Razmárá nevyšel s průlomem v jednání s Brity bezprostředně veřejně na povrch, a nejspíše čekal na vhodnější příležitost, kdy tuto novinku iránskému národu sdělit.¹³⁵

¹³¹ WBG Archives, Iran-General-Iran Report-United Kingdom-Correspondence [online]. str. 23.

¹³² Tamtéž. str. 24-25.

¹³³ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 77-80.

¹³⁴ PAHLAVI, Mohammad Reza. *Answer to history*. str. 84.

¹³⁵ BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 29-30.

4. Mosaddeq přebírá moc

4.1 Schválení znárodnění

Razmárova smrt znamenala konec jedné z posledních výrazných opozičních postav vůči znárodnění a předpověděla dění následujících měsíců, kdy se začala íránská kontrola nad ropným průmyslem stávat skutečností. Parlamentní ropný výbor stále v čele s Mosaddeqem tak neztrácel čas a hned první den po smrti Razmáry předložil před madžles ustanovení schvalující žádost o znárodnění známé z 11. ledna.¹³⁶ Mezitím byl do premiérského křesla usazen Hossejn Ala, který chápal, do jakých problémů by se Írán znárodněním dostal, ale raději svůj názor nedával na obdiv, jako jeho předchůdce. K tomu ho vedly další masové protesty vedené Kášáním volající po rychlém jednání madžlesu,¹³⁷ ale také oslavující smrt premiéra Razmáry, čímž byli zastrašeni i jiní politici.¹³⁸

Britové však stále věřili, že mohou změnit postavení madžlesu vůči znárodnění, například tím, že šáh přesvědčí jemu věrné poslance, aby se hlasování o znárodnění neúčastnili. Ala, který měl tento plán šáhovi předat, však upozornil Brity na fakt, že „*všichni Peršané považují znárodnění za žádoucí (...)*“.¹³⁹ Britové nabídli i možnost vyjednání rovnoměrného zisku, což by Alovi přišlo akceptovatelné v minulosti, ale nyní tušil, že bude potřeba více.¹⁴⁰ To se také ukázalo vzápětí 15. března, kdy madžles jednomyslně schválil zákon známý jako *Single Article Law* schvalující znárodnění.¹⁴¹ Zároveň přijal i prosbu ropného výboru o prodloužení doby prostudování kroků potřebných pro znárodnění o dva měsíce, které měly tento akt uvést do pohybu jak právně, tak fyzicky. Do 20. března byl akt znárodnění ropného průmyslu schválen oběma komorami Parlamentu. I přesto, že v madžlesu byli poslanci, kteří měli šáhovi slíbit

¹³⁶ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 208.

¹³⁷ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 79.

¹³⁸ BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 30.

¹³⁹ MILANI, Abbas. *The Shah*. str. 150.

¹⁴⁰ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 82.

¹⁴¹ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 167.

věrnost a Senát byl dokonce z poloviny šáhem volen, většina z nich zvolila cestu znárodnění.¹⁴²

4.2 Mosaddeq premiérem

Mosaddeq tím, že dokázal otázku znárodnění ropného průmyslu dostat až k úspěšnému schválení v Parlamentu se stal „*hrdinou epických rozměrů, neschopným ani vstoupit do ulic bez toho, aby ho pronásledovali obdivovatelé*“.¹⁴³ Se stoupající Mosaddeqovou slávou byl Ala přesvědčen, že ho už nic v premiérském křesle neudrží, a proto ke konci dubna na svůj post rezignoval. Rozhodnutí o novém premiérovi padlo na 28. dubna.¹⁴⁴ Se souhlasem šáha se měl premiérem stát výrazně probritský Sejjed Zijá Tabátábá'í. To mohlo souviset i s radikálnější přebráním vlády i díky přítomnosti britských vojenských plavidel v iránských vodách,¹⁴⁵ které dorazily chránit britský majetek AIOC, kvůli rozsáhlým několika týdenním stávkám na ropných polích a rafinériích, které Britové způsobili zrušením finančních příplatků pro pracovníky. Současně se však uvažovalo nad faktem, že stávky byly vyvolány záměrně, aby měli čím Britové ospravedlnit vojenskou intervenci. Zároveň protesty způsobily Britové, což mohlo pozitivně ovlivnit iránské veřejné mínění právě proti nim samotným¹⁴⁶ a zároveň také s britským dosazením především jím loajálního premiéra, se dle Kinzera „*ukázalo, jak Britové znovu kompletně špatně odhadli iránskou náladu.*“¹⁴⁷

Nyní Sejjed Zijá už jen čekal, kdy Parlament potvrdí jeho premiérský post. Mezitím se v madžlesu udály věci, které téměř nikdo nepředpokládal. Bylo zřejmé, že Mosaddeq bude kandidaturu Sejjeda Ziji zpochybňovat, proto poslanec Džamál Emámí začal Mosaddeqa kritizovat za jeho neustálé připomínky vůči vládě a navrhl Mosaddeqovi, ať si zkusí být premiérem o sám, aby předvedl svou „*ropnou politiku*“, což mělo nejspíše vyznít jen jako řečnická otázka, jelikož byl znám Mosaddeqův odmítavý

¹⁴² ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 208-209.

¹⁴³ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 79-80.

¹⁴⁴ Tamtéž. str. 79-81.

¹⁴⁵ FARMANFARMAIAN, Manucher a Roxane FARMANFARMAIAN. *Blood & Oil*. str. 275.

¹⁴⁶ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 209-213.

¹⁴⁷ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 81.

postoj vůči jeho předsednictví ve vládě.¹⁴⁸ Mosaddeq však věděl, že vláda Sejjeda Ziji by znamenala konec znárodnění i restrikce vůči jejím podporovatelům, a proto k překvapení všech vzal Mosaddeq tuto provokaci vážně. Ještě tentýž den proběhlo v Parlamentu hlasování, kterým se Mosaddeq s podporou 79 hlasů z 90 stal s přehledem novým íránským premiérem.¹⁴⁹ V Mosaddegově zvolení mohl mít podle některých zdrojů prsty sám šáh společně s Emámím. Emámí byl totiž člověkem, který ještě během premiérství Razmáry navrhl šáhovi, aby se právě Mosaddeq stal jeho nástupcem.¹⁵⁰ Emámí byl i členem Parlamentního ropného výboru, kterému společně s Mosaddeqem pomohl sepsat devíti bodovou strukturu provedení znárodnění ropného průmyslu. Ta byla v následujících dnech schválena všemi instancemi jako zákon *Nine Point Law*.¹⁵¹

4.3 Znárodnění jako zákon

Mosaddeq se funkce premiéra ujal velmi rychle a jelikož tento post přijmul v podmínce, kdy madžles schválí devítibodový návrh zákona o znárodnění z pera ropného výboru, byl tento návrh madžlesem přetvořen v zákon a urychleně přijat ještě 28. dubna v den Mosaddeqova zvolení.¹⁵² 30. dubna schválil zákon Senát a 1. května byl tento zákon známý pod názvem *Nine Point Law* podepsán i šáhem. *Nine Point Law* spolu se *Single Article Law*, schváleným 15. března utvořili pro Írán cestu, jak se z pouhých dohadů a snaze po znárodnění stal nástroj, kterým lze tento akt dostat do finále. Zákon se skládal z devíti bodů, které obsahovaly nezbytné úkony ke kompletnímu znárodnění ropného průmyslu. Jednalo se například o vytvoření jedenáctičlenné komise, nápomocné při uvádění znárodnění do pohybu, o čemž pojednávala většina bodů tohoto zákona. Tato komise měla mít na starosti například zkoumání nároků obou stran sporu, dohlížení na audity AIOC, jejíž ropa a produkty byly nyní majetkem Íránu nebo vypracovat status Národní íránské ropné společnosti (dále jen NIOC), jejíž funkcí bylo nahradit AIOC. V zákoně byla zmíněna i finanční kompenzace pro AIOC v hodnotě 25 procent

¹⁴⁸ FARMANFARMAIAN, Manucher a Roxane FARMANFARMAIAN. *Blood & Oil*. str. 275.

¹⁴⁹ DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 156.

¹⁵⁰ AFKHAMI, Golam Reza. *The Life and Times of the Shah*. str. 124-125. srov: BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 30.

¹⁵¹ AFKHAMI, Golam Reza. *The Life and Times of the Shah*. str. 124-125.

¹⁵² ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 1.: Oil Nationalization, Podnadpis: Premier Mossadeq. str. 105.

ze současných výnosů z ropy nebo vypracování programu vzdělání pro íránské pracovníky, kteří nahradí britské experty. Všechny tyto úkony měly být provedeny do 3 měsíců od platnosti zákona a výsledek předán madžlesu.¹⁵³

4.4 Bezprostřední reakce

Jak uvádí Abrahamian „*pro Mosaddeqa a Írán znamenalo znárodnění národní suverenity, národní suverenity znamenala kontrolu nad průzkumem, těžbou a vývozem ropy. Pro Británii a AIOC znamenalo znárodnění pravý opak.*“¹⁵⁴ Znárodnění Anglo-íránské ropné společnosti bylo pro Británii ztráta její největší zahraniční investice,¹⁵⁵ proto odpověď na tuto událost na sebe nenechala dlouho čekat. Británie stále brala ropný průmysl jako nemožný znárodnit, jelikož práva na těžbu a další činnosti byla platná až do roku 1993 podle koncesní smlouvy podepsané v roce 1933. Británie byla připravena dále vyjednávat, zároveň vyzvala Írán, aby nečinil žádné další jednostranné akce, jako právě znárodnění, které smlouva z roku 1933 přímo nedovoluje, ale je řešeno arbitráží. Mosaddeqova odpověď byla však přímá a jednoznačná. Anglo-íránská ropná společnost byla podle Mosaddeqa důsledkem nespokojenosti íránského národa, do které byli zavlčeni i britští úředníci. Provedením znárodnění by příčiny tohoto problému měly zmizet a Írán by mohl využít svého svrchovaného práva na využívání vlastních zdrojů. Mosaddeq také podotkl, že je suverenním právem každého státu znárodnit kterýkoliv průmysl stojící za fyzickými nebo právníckými osobami. Tyto subjekty dále nemohou bránit státu ve vykonávání jeho zákona a žádnému mezinárodnímu úřadu nepřísluší toto posuzovat.¹⁵⁶ Zároveň rozhodnutí madžlesu o znárodnění bylo jasné, a dle Mosaddeqa nebylo už dále o čem diskutovat.¹⁵⁷

¹⁵³ viz: [Příloha č. 2.](#)

¹⁵⁴ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 2.: Anglo-Iranian Negotiations, Podnadpis: Control. str. 110.

¹⁵⁵ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 22.

¹⁵⁶ WBG Archives, Iran-General-Iran Report-United Kingdom-Correspondence [online]. str. 32-33.

¹⁵⁷ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 45.

Británie stále zastávala názor, že došlo k porušení smlouvy z roku 1933 a pokud Írán nepřistoupí na rozhodčí řízení, bude muset Británie podat stížnost na íránskou vládu k Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu. Británie vlastnila většinu společnosti a chtěla chránit své zájmy za každou cenu, na druhou stranu věřila i v mimosoudní řešení, tudíž byla připravena poslat do Teheránu misi pro sjednání nové dohody.¹⁵⁸ Pro Írán však dohoda zaručující „*návrat společnosti v jiné formě*“ nepřipadala v úvahu¹⁵⁹ a hodlal jednat jen s britskými úředníky na prozkoumání právních nároků bývalé společnosti.¹⁶⁰ Mezitím však Británie podnikla další radikální opatření. Oznámila, že britské parašutistické jednotky jsou připraveny k předejití nezákonného převzetí ropného průmyslu.¹⁶¹ V návaznosti na tuto událost íránský ministr financí oznámil zamítavé stanovisko k arbitráži a zároveň znovu zopakoval, že tento případ je především interní záležitostí Íránu.¹⁶²

4.4.1 Soudní jednání v Haagu

Británie tak ke konci dubna podala žádost o soudní jednání k Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu,¹⁶³ jehož finální verdikt byl vyřčen až 22. července 1952 navazující na soudem udělená předběžná opatření, schválená v červenci 1951. Britská vláda požadovala, aby soud v Haagu provedl opatření, která nepovedou k prodloužení nebo ztížení toho sporu, zároveň by Írán měl umožnit nadále fungování AIOC, a to do vyřešení sporu soudem. Tím by bylo Britům umožněno omezit tok ropy, mezitím co Írán plánoval jeho zvýšení, což mělo být vyjednávací pákou proti Íránu. Zároveň by to Britům poskytlo čas na další restrikce vůči Íránu v oblasti ropného průmyslu. Íránská strana doufala, že soud přijme zamítavé stanovisko k celé kauze, jelikož podle ní takovéto rozhodování „*nespadá do jeho pravomoci z důvodu právní neschopnosti stížnosti a skutečnosti, že výkon suverenity nepodléhá stížnosti*“.¹⁶⁴

¹⁵⁸ WBG Archives. Iran-General-Iran Report-United Kingdom-Correspondence [online]. str. 34-35.

¹⁵⁹ KATOUZIAN, Homa. Mosaddeq's Government in Iranian History. str. 6.

¹⁶⁰ WBG Archives, Iran-General-Iran Report-United Kingdom-Correspondence [online]. str. 36-38.

¹⁶¹ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 221.

¹⁶² WBG Archives, Iran-General-Iran Report-United Kingdom-Correspondence [online]. str. 36.

¹⁶³ Tamtéž. str. 38-39.

¹⁶⁴ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 168-173.

Britové toto rozhodnutí soudu v červenci 1951 přijali, na rozdíl od Íránců, kteří požadovali vrácení této kauzy zpět do íránského právního řádu tím, že se obrátili na Radu bezpečnosti OSN.¹⁶⁵

Celá kauza se totiž opírala o opční doložku¹⁶⁶ mezi Íránem a Velkou Británií z roku 1932, ve které se Írán zavazuje k ochraně a zacházení s britskými občany na svém území podle mezinárodního práva. Británie v tomto soudním řízení určila za britského občana právě Anglo-íránskou ropnou společnost a tím, že Írán původně odmítl arbitráž, se dopustil bezpráví na britském občanovi, což v souladu s mezinárodním právem nebylo.¹⁶⁷ To bylo také důvodem, proč se Írán obrátil na Radu bezpečnosti OSN, jelikož zde mohla být tato doložka vypovězena, a to bylo i učiněno. Nicméně konečné rozhodnutí, jak je popsáno výše, bylo vydáno až v červenci 1952. Toto rozhodnutí znělo opět zřetelně ve prospěch Íránu se stejným závěrem jako v roce 1933, tedy že „*dohoda mezi státem a korporací je jednoduše koncesní dohodou a nelze ji povýšit na mezinárodní právo*“.¹⁶⁸ Tímto rozhodnutím Mezinárodní soudní dvůr v Haagu ospravedlnil počínání Íránu a jeho právo na znárodnění Anglo-íránské ropné společnosti a současně vrátil tento spor zpět do íránského prostředí.¹⁶⁹

¹⁶⁵ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 169-174.

¹⁶⁶ Dobrovolný souhlas, který mohou dát národy s rozhodnutím Mezinárodního soudního dvora v Haagu. viz: Heslo: optional clause. In: LAW, Jonathan a Elizabeth A. MARTIN. *A Dictionary of Law*.

¹⁶⁷ BISHOP, JR., Wm. W. The Anglo-Iranian Oil Company Case. str. 753-754.

¹⁶⁸ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 174.

¹⁶⁹ Tamtéž. str. 174.

5. Vývoj po znárodnění

5.1 Mimosoudní jednání

Poté co byl íránským Parlamentem schválen zákon opravňující znárodnění ropného průmyslu, se v Británii začalo velmi brzy diskutovat o krocích, které je nutno podstoupit k ochraně z většiny Brity vlastněné Anglo-íránské ropné společnosti. Pro Brity tak bylo „*otevřené se ekonomicky nebo vojensky odplatit Persii*“.¹⁷⁰ Když se Američané dozvěděli o britském plánu s parašutisty, byli značně nespokojeni.¹⁷¹ Jejich nespokojenost vyplývala znovu z obav ze Sovětského svazu, který by mohl využít dohody s Íránem z roku 1921, ve které se Rusové zavázali k ochraně íránského území v případě cizího napadení,¹⁷² což by mohlo vést až k sovětské intervenci a možnému převratu komunistické strany Túde.¹⁷³ Američané doufali, že další podobné britské akce budou projednávány společně.¹⁷⁴ Zároveň se snažili celý tento spor mezi Íránem a Velkou Británií moderovat a dostat obě strany ke shodě. Argumentovali potřebou „*najít řešení, které uspokojí touhy íránského lidu na znárodnění (...) a současně ochrání britské zájmy*“.¹⁷⁵ Tím však nepochopili Mosaddeqa, který sice děkoval Američanům za zájem, ale tato „*jednání o znárodnění byla výlučně odpovědností íránské vlády a AIOC, nikoli britské vlády*“.¹⁷⁶

Mezitím dorazila do Teheránu britská delegace spolu s vysokými úředníky AIOC jednat o dalším průběhu sporu. Toto jednání však brzy skončilo, jelikož delegace představila Íránu jen nabídku, která byla již v minulosti odmítnuta za nesplnění íránského

¹⁷⁰ RAHNEMA, Ali. *Behind the 1953 Coup in Iran*. str. 12.

¹⁷¹ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 54.

¹⁷² MAMEDOVA, N. M. *Russia ii. Iranian-Soviet Relations (1917-1991)* [online].

¹⁷³ Strana Túde byla od roku 1949 oficiálně zakázána, Mosaddeq sice propustil některé vůdce strany z vězení, aby se mohli účastnit protestů, ale odmítal stranu legalizovat. Zároveň byla strana proti znárodnění, jelikož by Sověti přišli o možnost ropné koncese. Nicméně americké analýzy uvádí, že Túde nebyla schopna ovlivnit íránskou politiku. I některé zásahy Mosaddeqovo podporovatelů proti Túde však nechali stranu silnou. Americké odhady přívrženců strany Túde byly v říjnu 1951 asi 35 tisíc. viz: GASIOROWSKI, Mark J. *U.S. Perceptions of the Communist Threat in Iran during the Mossadegh Era*. str. 199-201.

¹⁷⁴ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 55.

¹⁷⁵ Tamtéž. str. 61.

¹⁷⁶ Tamtéž. str. 62.

znárodnovacího práva. Přidána k této smlouvě byla pouze finanční garance. V tomto sporu však nešlo o finance, jako o íránskou národní suverenitu. V druhé polovině června, poté co se ukázalo jednání jako neúspěšné, se obě strany mohly rozhodnout jít vlastní cestou.¹⁷⁷ I přesto dorazily do Íránu během následujících měsíců i další vyjednávací skupiny. První skupina vedená americkým vyslancem Harrimanem, která dorazila v červenci měla za úkol připravit prostor pro následující přímé vyjednávání mezi Brity a Íránem. Současně Američané cítili nevyhnutelnou potřebu uklidnit tuto vyhrocenou situaci, právě kvůli obavám ze Sovětského svazu. Podmínkou dalšího vyjednávání bylo britské uznání íránského práva na znárodnění, ale poslední bod vynucený Harrimanem ujišťoval Brity, že bude brán zřetel i na jejich zájmy, avšak pouze na nákup íránské ropy a vyrovnání s AIOC. Britové Harrimanovu misi viděli tedy spíše, jako neúspěšnou. Zároveň byli Američané znepokojeni britským přístupem, kdy bez neochoty britské strany k ústupkům čekali, že za ně Američané v Íránu vyřídí vše to, čeho oni nebyli dosud schopni.¹⁷⁸ V návaznosti přesvědčili Brity k dalším rozhovorům, a dokonce i přijmutí aktu znárodnění. Současně bylo rozhodnuto o vyslání další britské vyjednávací skupiny pod vedením Stokese, a to hned v srpnu. Ani ta se však u Mosaddeqa nedočkala úspěchu, jelikož znovu představila jen nepatrně upravenou nabídku od té, která byla již dvakrát odmítnuta a zároveň Britové nemohli přistoupit na podmínky dané Mosaddeqem.¹⁷⁹ Britská přesvědčovací politika však nestála pouze na jednání z očí do očí. Britové doufali, že prohloubením stávajících íránských ekonomických potíží bude Írán nucen odstoupit od znárodnění ropného průmyslu, čehož měl docílit ropný bojkot a ekonomické sankce.¹⁸⁰

Jak bylo již nastíněno, finanční aspekty stály v tomto sporu až na druhém místě. Tudíž jednání ztroskotala především na neshodě ohledně úzkého vedení nově vytvořené NIOC, ve kterém Britové viděli potřebu kvalifikovaného britského vedení, bez kterého se podle Britů produkce ropy skrze NIOC nemohla obejít, čímž si opět tajně slibovali kontrolu nad ropným průmyslem. Mosaddeq byl v tomto ohledu neoblomný a v souladu

¹⁷⁷ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 228-231.

¹⁷⁸ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 125-131.

¹⁷⁹ ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 244-255.

¹⁸⁰ SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil*. str. 175.

se znárodňovacím zákonem trval na vedení společnosti bez britského zastoupení, ale zachování alespoň britského personálu.¹⁸¹ Takový to Mosaddeqův přístup byl pro Brity značně nepřijatelný, což dokazuje fakt, že během druhé poloviny září britská strana jednoznačně přerušila veškerá jednání, jelikož z britského pohledu nešlo se stávající vládou dojít k alespoň k nějakému závěru.¹⁸² Avšak Mosaddeq byl ještě předtím ochotný znovu otevřít jednání, v jehož reakci byl 19. září poslán Britům další dopis, ze kterého můžeme soudit, jaké vstřícné kroky byly Britům v rámci znárodnění nabízeny. Jednalo se například znovu o kompenzaci britských ztrát, nabídku dlouhodobého kontraktu na odběr íránské ropy za 50 procent z běžných cen nebo ponechání správních a technických pravidel zavedených AIOC v mezích zákona o znárodnění. Íránské snahy však pro Brity „*nevykazovaly žádnou skutečnou naději na rozumný základ pro jednání*“.¹⁸³ Navíc tento dopis označili za bezpředmětný, jelikož nebyl „*vypracován na úředním papíru a nebyl datován ani podepsán*“.¹⁸⁴ Po konečném přeručení vyjednávání 22. září už jen zbývalo, aby Britové dodrželi íránské ultimátum a do 4. října evakovali všechny své pracovníky.¹⁸⁵

5.1.1 Spor u Rady Bezpečnosti OSN

Britské snahy o vyřešení sporu neutichaly, proto se rozhodli se podat stížnost k Radě bezpečnosti OSN v New Yorku za porušení dřívějšího nařízení soudu v Haagu.¹⁸⁶ Svě pozvání do Ameriky dostal omylem¹⁸⁷ i sám Mosaddeq, který neváhal a sám tento spor v první polovině října před Radou představil. Bylo znovu zopakováno, že Haag v tomto sporu nemá právní oporu. Dále bylo upozorněno na britské chování, které „*eskalovalo problém v mezinárodní krizi*“, přičemž byla vyzdvihnuta ochota Íránu na „*spravedlivou kompenzaci, najmutí britské techniky a prodeje ropy stálým*

¹⁸¹ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 137-139.

¹⁸² ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil*. str. 255-257.

¹⁸³ WBG Archives. Iran-General-Iran Report-United Kingdom-Correspondence [online]. str. 64-66.

¹⁸⁴ Tamtéž. str. 66.

¹⁸⁵ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 168.

¹⁸⁶ viz: [Kapitola: 4.4.1 Soudní jednání v Haagu. str. 34.](#)

¹⁸⁷ Americký prezident Truman poslal pozvánku jen britskému premiérovi Attleemu, tato pozvánka adresovaná pouze premiérovi bez uvedeného jména, byla omylem poslána do Teheránu a předána Mosaddeqovi. viz: ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 2.: Anglo-Iranian Negotiations, Podnadpis: Mission to the UN and the United States. str. 153.

zákazníkům“.¹⁸⁸ Zároveň byla požadována stejná nezávislost Íránu, dána i jiným bývalým koloniím, čímž Mosaddeq „umístil íránský boj do širšího hledání lidské svobody“.¹⁸⁹ Vzbuzený dojem u poroty a odchod Britů se sklopenou hlavou, kteří raději přijmuli přerušeni jednání až do konečného rozhodnutí soudu v Haagu znamenalo Mosaddeqův úspěch.¹⁹⁰

5.1.2 Mosaddeqovo jednání ve Washingtonu

Po procesu v New Yorku Mosaddeq plynule přešel do Washingtonu, kde měla proběhnout další jednání o urovnání celého ropného sporu, tentokrát pouze v americké režii. Mosaddeqovým plánem bylo hovořit i o další možné americké pomoci Íránu, jelikož íránský ekonomický vývoj byl na bodu mrazu a příklon obyvatel ke komunismu se zvětšoval.¹⁹¹ I další upravený návrh dohody byl v listopadu Brity znovu odmítnut. Britové se opět soustředili jen na vlastní zájmy, zatím co komunistické nebezpečí marginalizovali. Raději chtěli vyčkat na lepší nabídku od Mosaddeqa nebo přímo jiné íránské vlády,¹⁹² což americká strana neviděla příliš reálně, jelikož Mosaddeqovo postavení v Íránu mohlo i nadále sílit, nebo by nová vláda čelila silné opozici, kdyby se pokusila AIOC do Íránu navrátit. Americké rozhodnutí tak stálo na rozcestí mezi finanční podporou Íránu, což by mohlo vést k rozostření americko-britských vztahů a podryvání britských protiíránských bojkotů, nebo tyto vztahy ponechat, ale za cenu možného upadnutí Íránu do rukou komunismu,¹⁹³ o kterém z předchozích kapitol víme, že se mu Američané snažili usilovně předcházet. V tomto ohledu došlo nejspíše pod britským vlivem ke „zvláštnímu otočení“ americké politiky, kdy i přes americkou „dobře známou touhu pomáhat lidem v Íránu“ byla finanční pomoc Mosaddeqovi odřeknuta,¹⁹⁴ ačkoliv pár dnů před tímto rozhodnutím Američané hodlali sdělit Britům, že raději Írán případně ekonomicky podpoří, než aby čekali na jeho „ekonomický kolaps“.¹⁹⁵

¹⁸⁸ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 2.: Anglo-Iranian Negotiations, Podnadpis: Mission to the UN and the United States. str. 153-154.

¹⁸⁹ DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 178-179.

¹⁹⁰ Tamtéž. str. 179.

¹⁹¹ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 242.

¹⁹² Tamtéž. str. 256-257.

¹⁹³ Tamtéž. str. 264-265.

¹⁹⁴ BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 46-47

¹⁹⁵ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 275.

Mosaddeq opustil USA začátkem druhé poloviny listopadu 1951, sice po neúspěšných jednáních a bez finanční pomoci, ale prakticky vyhraném sporu u Rady bezpečnosti OSN. Jak popisuje Kinzer, Mosaddeq si uvědomoval, že se do Íránu „vrátí v mnohem silnější pozici, než kdyby se vrátil s dohodou, kterou by musel prodat“.¹⁹⁶ Během Mosaddeqova pobytu v USA došlo i ke změnám v britské politice zvolením Winstona Churchilla premiérem, jehož imperialistické vize byly ve značném rozporu s Mosaddeqovým nacionalismem. Mosaddeqova návštěva Egypta na jeho zpáteční cestě, kde obě země schválily společný boj právě proti britskému imperialismu ještě více utvrdila britskou politiku, která „bude od teď (...) mít zájem jen na jeho (Mosaddeqovo) svržení“.¹⁹⁷

5.2 Íránská vnitropolitická situace

Po prosincovém návratu Mosaddeqa čekaly Írán volby do nového zasedání madžlesu. Mosaddeqovo zájmem ve volbách bylo omezení opozice, ale když se číslo získaných opozičních míst blížilo k většině, Mosaddeq volby raději přerušil.¹⁹⁸ Nový madžles tak zasedl až v dubnu roku 1952.¹⁹⁹ Spolu s volbou nového madžlesu byla zvykem i rezignace stávající vlády. Když ale šáh doporučil za premiéra Ahmada Qaváma a Mosaddeq rezignoval, nastal zmatek. Šáh se pokusil obhájit Qavámovu volbu, ale jeho slova by tak nejasná, že madžles ještě více podpořil Mosaddeqa, který se vrátil zpět do předsednictví.²⁰⁰ Tímto však zmatek nekončil. Mosaddeq navrhl 16. července šáhovi, aby ho do nové vlády jmenoval současně i ministrem války, jinak znovu rezignuje. Takto otevřeně kritizoval šáha za porušování ústavy, jelikož právě šáh jmenoval ministry války, kteří mají být jako celý kabinet „odpovědný národu, ne monarchovi“.²⁰¹ Šáh však nemohl přijít o „hlavní zdroj vlivu v zemi“ a Mosaddeqa odmítl. Ten podle plánu ještě stejný den rezignoval.²⁰² Premiérem byl opět jmenován Qavám, který získal plnou podporu jak USA,

¹⁹⁶ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 130-131.

¹⁹⁷ Tamtéž. str. 132.

¹⁹⁸ ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 269.

¹⁹⁹ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 75.

²⁰⁰ Tamtéž. str. 77.

²⁰¹ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 2.: Anglo-Iranian Negotiations, Podnadpis: The Seventeenth Majles. str. 167.

²⁰² Tamtéž. str. 167-168.

tak Británie doufající, že ropný spor bude tímto zažehnán. Následné čtyřdenní rozsáhlé protesty²⁰³ za návrat Mosaddeqa organizované jeho podporovateli, ájatolláhem Kášaním i komunistickou stranou Túde donutily Qaváma 21. července rezignovat. I přesto, že se Británie i USA snažily vyvíjet tlak na šáha, aby Qavámovi umožnil rozpustit Parlament, uvěznit opozici a potlačit protesty, všeobecná podpora Mosaddeqa byla tak značná, že jeho navrácení do funkce premiéra se stalo nevyhnutelným. Tím, že Mosaddeq rezignoval z vlastní vůle a veřejné mínění ho vrátilo zpět do vlády ukazovalo, že v budoucnu k sesazení Mosaddeqa bude nutné použít větší sílu a pravděpodobně i jinou techniku.²⁰⁴

Mosaddeq byl se 61 hlasy poslanců z 64 přítomných a většinou podporou v Senátu znovu zvolen premiérem.²⁰⁵ Mosaddeqovo vítězství korunovalo i pozitivní rozhodnutí soudu v Haagu. Madžles dokonce schválil Mosaddeqovu žádost o neomezenou moc na 6 měsíců,²⁰⁶ aby mohl rychleji provádět změny. Když byl Senát proti, Mosaddeq ho raději nechal rozpustit.²⁰⁷ Zároveň pozice ministra války Mosaddeqa oprávnila k propuštění několika důstojníků a jmenování jemu odpovědného armádního velitele.²⁰⁸ Jestliže však dosud Mosaddeqova filosofie stála na striktním dodržování konstituční politiky, tak dle Efimenca Mosaddeqova nynější „*diktátorská moc*“ mohla být brána jako opak.²⁰⁹ Na druhou stranu Katouzian vyzdvihuje schválení Mossadeqovo žádostí voleným Parlamentem, tedy v souladu s ústavou, kde podobné žádosti o neomezenou moc byly viděny i v Západní politice. Nicméně Mosaddeq si tímto přístupem znepřátelil hlavně své kolegy z Národní fronty, jako například Hossejna Makkího nebo ájatolláha Kášaního.²¹⁰ To byli však pouze dva, kteří patřili mezi

²⁰³ Tyto události jsou v Íránu známé, jako *Siyeh-e Tir* neboli 21. červenec, ale také Červnové povstání.

²⁰⁴ RAHNEMA, Ali. *Behind the 1953 Coup in Iran*. str. 17-20.

²⁰⁵ EFIMENCO, N. Marbury. *An Experiment with Civilian Dictatorship in Iran; The Case of Mohammed Mossadegh*. str. 399.

²⁰⁶ V lednu 1953 byla moc prodloužena o dalších 12 měsíců. viz: GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 106.

²⁰⁷ Mosaddeq nařídil referendum o rozpuštění senátu. To bylo však ústavní výsadou pouze šáha. viz: EFIMENCO, N. Marbury. *An Experiment with Civilian Dictatorship in Iran; The Case of Mohammed Mossadegh*. str. 400.

²⁰⁸ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 81.

²⁰⁹ EFIMENCO, N. Marbury. *An Experiment with Civilian Dictatorship in Iran; The Case of Mohammed Mossadegh*. str. 399-400.

²¹⁰ KATOUZIAN, Homa. *Mosaddeq's Government in Iranian History*. str. 11-13.

dalších 9 z 20 původních zakladatelů Národní fronty, kteří nyní utvářeli zákeřnou protimosaddeqovskou agitaci.²¹¹ Ke konci července 1953 byl madžles tak rozdělen mezi Mosaddeqovy podporovatele a opozici, jejichž neustálé dehonestování Mosaddeqovo reformem a vůbec jejich opovážení se narážet na jeho vládu, donutilo Mosaddeqovy podporovatele rezignovat a zapříčinit tak usnášeníschopnosti madžlesu. Aby Mosaddeq dodal rozpuštění madžlesu na věrohodnosti, vyhlásil celonárodní referendum o jeho rozpuštění. Abrahamian cituje Mosaddeqova slova, kdy „lidé v Íránu - a nikdo jiný - mají právo rozhodovat o této otázce (...). V demokratické a ústavní zemi vládne národ svrchovaně“.²¹² Na začátku srpna se 99 procent obyvatelstva vyslovalo pro rozpuštění madžlesu. Pozadí i samotné výsledky celého referenda byly však dle Kinzera „katastrofální parodií na demokracii“.²¹³ Jak uvádí šáh ve své knize, našlo se i město, které zaznamenalo šestkrát vyšší počet odevzdaných hlasů, než byl počet obyvatel.²¹⁴ Mosaddeqovými snahami udržet svou autoritářskou moc na vrcholu, nekontrolovaně ztrácel podporu a strmě narůstala jeho politická opozice, což se v tomto ohledu ukázalo jako Mosaddeqova velká slabina. O několik dní později byl 19. srpna spojenými silami USA, Británie a íránských důstojníků Mosaddeq svržen.

²¹¹ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 3.: The Coup, Podnadpis: Economic Pressures. str. 196-198.

²¹² ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 273-274.

²¹³ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 165.

²¹⁴ PAHLAVI, Mohammad Reza. *Answer to history*. str. 87.

6. Přebrot 1953

6.1 Konečné pokusy o vyrovnání

Na scénu se v srpnu 1952 i po oficiálním íránském vítězství v Haagu opět dostala žádost z pera Churchilla a Trumana. V dopise žádají Mosaddeqa, aby prakticky umožnil návrat AIOC do původních zajetých kolejí za zrušení britských sankcí a okamžitou americkou finanční pomoc. Mosaddeq však bral žádost jako urážku, kdy Britové nedokázali přijmout vlastní prohru. V říjnu dospěly napjaté vztahy mezi Mosaddeqem a Brity do fáze, kdy bylo oznámeno přerušlení veškerých bilaterálních vztahů. Do konce října museli Írán opustit všichni britští diplomaté, včetně zpravodajských agentů, kteří měli plánovat případný převrat Mosaddeqa s pomocí íránského generála Záhedího²¹⁵ jako Mosaddeqova nástupce. S tímto opatřením Mosaddeq převrat prozatím zvrátil.²¹⁶

Na druhou stranu americká politika prozatím zastávala přílišné nezasahování do íránských interních záležitostí a neviděla vinu celého ropného sporu jen na Mosaddeqovo straně, ale i na britské.²¹⁷ Nicméně koncem roku 1952, kdy pomalu končil mandát prezidentu Trumanovi, se jeho kancelář chtěla zasadit o poslední úspěch. Američané stále neztráceli naději v urovnání ropného sporu, jehož vyjednávání se však stalo už finálním.²¹⁸ Posledními tématy, které měli Američané v plánu vyřešit, a na kterých se Írán s Británií prozatím neshodli, se staly kompenzace za britskou ztrátu AIOC a možnost prodeje íránské ropy na světovém trhu, aby mohl Írán co nejdříve čerpat potřebné finance.²¹⁹ Britská politika, kdy byla upřednostňována vlastní moc a především nemyslitelná ztráta životního finančního zdroje, před dle Britů „menším zlem“,

²¹⁵ Generál Záhedí sdružoval skupinu složenou z vysloužilých důstojníků většinou propuštěných Mosaddeqem věrných šáhovi a podporující monarchii. Jejich postoje byly protimosaddeqovské a antikomunistické. Mosaddeq se dozvěděl o tajných schůzkách této skupiny s dalšími íránskými politiky a členy britské ambasády, kde se měl převrat plánovat. V reakci nato Mosaddeq nařídil přerušlení vztahů. viz: RAHNEMA, Ali. *Behind the 1953 Coup in Iran*. str. 23-24.

²¹⁶ KINZER, Stephen. *All the Shah's men*. str. 145-147.

²¹⁷ Tamtéž. str. 147.

²¹⁸ BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 70.

²¹⁹ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 503.

a to upadnutím Íránu do rukou komunismu a téměř nemožnost změnit britský názor,²²⁰ nenechala se zhoršující se situace Američany nyní jen nečinně stát.²²¹

S prvotními návrhy paušální kompenzace a umožněním americkým ropným společností, společně s AIOC obchodovat íránskou ropu, nechtěli mít Britové nic společného. Požadovali pouze participaci dceřiných společností AIOC, o kompenzaci měla rozhodnout striktně až soudní arbitráž a „*Mosaddeq by měl dostat ultimátum, aby přijal britské nabídky, jinak přijde o světové trhy*“.²²² Britové současně záměrně čekali na nového amerického prezidenta Eisenhowera, o kterém se domnívali, že s nimi bude více soucítit. I přesto se k Mosaddeqovi 15. ledna 1953, 5 dní před Trumanovým odchodem dostal návrh, na který si sice Mosaddeq s Američany kývl již před několika dny, musely ale proběhnout i potřebné konzultace s Brity. Ačkoliv se Američané snažili a další britské úpravy se jim nezamlouvaly, Britům podlehli a tento návrh s podmínkami téměř neshodnými s původním návrhem nakonec Mosaddeqovi předložili.²²³ Mosaddeq viděl chyby jak v malichernostech, tak i z jeho pohledu nepřesných formulacích ohledně arbitráže, které mohli Britové později použít v osobní prospěch.²²⁴ Požadoval také snížení prodeje íránské ropy do USA z původních 133 na 65 milionů dolarů, z čehož by 50 milionů dolarů bylo okamžitě vyplaceno²²⁵ a zároveň možnost dlouhodobého kontraktu NIOC a firmami registrovanými mimo Británii, do kterých se mohla zapojit i „*AIOC, která existuje mimo Írán*“.²²⁶

Další více než měsíc trvalo Anglo-americké jednání o vypořádání se s novými Mosaddegovými připomínkami. Ačkoliv se Trumanovi nepodařilo tento spor dostat do úspěšného finále, jeho nástupce prezident Eisenhower Trumanovy ambice neodložil a pracoval dál na konečném dořešení.²²⁷

²²⁰ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 279.

²²¹ ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle*. str. 257.

²²² Tamtéž. str. 257, 261.

²²³ Tamtéž. str. 261, 265.

²²⁴ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 625.

²²⁵ Tamtéž. str. 628.

²²⁶ Tamtéž. str. 633.

²²⁷ BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 71.

6.2 Nevyhnutelné svržení

20. února byla Mossadeqovi představena úprava návrhu okomentovaná sice jako „rozumná a spravedlivá“, ale znovu refletovala jen nepatrné britské ústupky od návrhu z 15. ledna.²²⁸ Mosaddeqova prvotní reakce vypadala pesimisticky až zamítavě jakmile zjistil, že v otázce arbitráže nebylo změněno jediné slovo.²²⁹ Mezitím se k Eisenhowerovi dostávali skrze CIA informace o íránské vnitropolitické situaci, kdy se Mosaddeq jako „jediný nejsilnější politický vůdce“ mohl dostat do konfliktu se šáhem, jehož vyústění by mohlo dojít až přebrání moci komunistickou stranou Túde s podporou ruské ambasády.²³⁰ S rostoucí Mosaddeqovou opozicí v Íránu bylo také jednou z možností, že by pro udržení vlády sáhl pro pomoc právě ke straně Túde. Američané byli dokonce ochotni k zajištění vnitřní stability a bezpečnému pokračování ropných jednání vyhradit pro Írán půjčku 100 milionu dolarů. Brzy v americké politice došlo k nečekanému zvratu, a to hned poté, co 9. března Mosaddeq oznámil odstoupení od dalšího ropného jednání.²³¹ Britové postupně vnímali americké výraznější vžívání se do jejich kůže než za předešlé vlády. „Washington nyní považoval Mosaddeqa za zdroj nestability a obával se, že jeho pokračující (vláda skončí) pučem Túde“.²³² Po říjnu 1952, kdy byli Britové nuceni opustit Írán a „žádná skrytá akce by nemohla uspět bez americké podpory“, tak nyní se oba státy shodly na nutnosti Mosaddeqova sesazení, ačkoliv každý z jiného důvodu.²³³

Mosaddeqova vláda se od začátku roku 1953 začala věnovat novému typu ekonomiky nezávislé na příjmu z ropy například zvednutím daně z tabáku,²³⁴ snížením rozpočtu armády a královského paláce nebo navrácením královských pozemků zpět státu.²³⁵ Ačkoliv byl Mosaddeq vůči původním americkým úmyslům pomoci Íránu skeptický, jelikož z jeho pohledu Američané nyní podporovali spíše Brity,²³⁶ což může

²²⁸ BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA*. str. 72.

²²⁹ GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954*. str. 672-673.

²³⁰ KOCH, Scott A. "Zendeabad Shah!" [online]. str. 15.

²³¹ GASIOROWSKI, Mark J. The 1953 Coup d'État Against Mosaddeq. str. 232-233.

²³² KOCH, Scott A. "Zendeabad Shah!" [online]. str. 16.

²³³ Tamtéž. str. 16.

²³⁴ PAINE, Chris a Erica SCHOENBERGER. *Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954*. str. 25.

²³⁵ ABRAHAMIAN, Ervard. *A History of Modern Iran*. str. 118.

²³⁶ COTTAM, Richard W. *Nationalism in Iran*. str. 215.

vycházet z posledních návrhů řešení sporu, kde měli mít hlavní slovo Američané, ale podleli britskému tlaku, tak Mosaddeq stále věděl, že jediní Američané jsou připraveni Íránu pomoci s prodejem ropy, nebo alespoň finanční garancí. Mosaddeq na konci května poslal prezidentu Eisenhowerovi svůj poslední dopis, ve kterém žádá o finanční podporu, nápomocnou k řešení současných íránských problémů, čímž byl dle Cottama paradoxně obrazně myšlen i komunismus. Eisenhowerova odpověď se k Mosaddeqovi dostala až téměř za měsíc, ve které k překvapení Mosaddeqa Eisenhower vypovídá veškerou finanční pomoc, kdy USA „není v současnosti v pozici poskytnutí více pomoci Íránu nebo koupi íránské ropy“,²³⁷ jelikož americké obavy z prosakování vlivu komunismu nepřestaly klesat, ba naopak. Vysláním íránské delegace na Stalinův pohřeb, nebo jmenováním nového ruského velvyslance, jehož zadostiučinění uvrhlo do komunismu v roce 1948 i Československo,^{238, 239} ale také Mosaddeqova ochota začít prodávat ropu Sovětskému svazu, pokud by Američané nevyslyšeli jeho žádosti o finanční pomoc, bylo Američany očekáváno jen to nejhorší.²⁴⁰

6.2.1 19. srpna 1953

Mezitím se však již v dubnu začínal ve Washingtonu rýsovat první konkrétní plán na vojenský převrat s názvem AJAX ze společných plánů CIA a MI6, který měl za úkol Mosaddeqa svrhnout. Myšlenky na vojenský převrat se objevily již dříve, jak po neúspěšném pokusu Ahmada Qaváma převzít vládu,²⁴¹ tak i Mosaddeqovo odmítnutí Churchillovy a Trumanovy žádosti bylo bráno jako akt, kdy „Mosaddeq nebyl vyjednatelný a musel být odstraněn“.²⁴² V listopadu 1952 byla poprvé podána žádost zmíněným tajným službám na vypracování možného plánu vojenského převratu, který se v té době jevil jako jediný, který dokáže uspět. Plán byl finalizován ke konci června

²³⁷ COTTAM, Richard W. *Nationalism in Iran*. str. 215, 223.

²³⁸ GOODE, James F. *The United States and Iran*. str. 121.

²³⁹ Tvrzení, že tento ruský velvyslanec působil i v ČSR v roce 1948 se objevuje ve více publikacích. viz: GASIOROWSKI, Mark J. a Malcolm BYRNE (eds.). *Mohammad Mosaddeq: and the 1953 Coup in Iran*. pozn. č. 5. str. 330. V poznámkové aparátu je toto tvrzení podloženo informací z dokumentu KOCH, Scott A. *"Zendeabad Shah!"* [online]. str. 46. Je však možné, že jde o chybu. Tento velvyslanec působil v ČSR až v letech 1951-52. viz: MALIKOVSKY, Artemy M. *The Soviet Union and Mosaddeq*. pozn. č. 61. str. 415.

²⁴⁰ TAKEYH, Ray. *What Really Happened in Iran*. str. 7.

²⁴¹ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 3.: *The Coup*, Podnadpis: *The Coup Plan*. str. 202-203.

²⁴² RAHNEMA, Ali. *Behind the 1953 Coup in Iran*. str. 27.

v Londýně,²⁴³ 1. července schválen Churchillem, o 10 dní později i Eisenhowerem a 23. července bylo zároveň přijato opatření, ve kterém americká vláda poskytne okamžitou finanční pomoc vládě, která nastoupí po Mosaddeqovi a Británie zajistí „*přiměřenou míru flexibility*“ při řešení ropného sporu. Současně dle plánů převratu probíhala v Íránu destabilizační protimosaddeqovská kampaň.²⁴⁴ Dne 12. srpna podepsal šáh Mosaddeqovo odvolání a současně i jmenování nového premiéra, již známého a nyní i všemi schváleného generála Záhedího.²⁴⁵ Šáh však 16. srpna s obavami z neúspěšného převratu odletěl ze země. Této příležitosti se chopila strana Túde demonstrující za nastolení republiky, oslavující šáhovo útěk a volající protiamerická hesla.²⁴⁶ Dne 18. srpna se konala poslední schůzka mezi Mosaddeqem a americkým velvyslancem, který nabídl Íránu pomoc, pokud se nepokoje v ulicích uklidní. V reakci Mosaddeq instruoval armádu k rozehnání demonstrací. Operace AJAX mohla být považována za úspěšnou, poté co 19. srpna využila armáda příležitosti stažení podporovatelů strany Túde z ulic a v čele s generálem Záhedím Mosaddeqa zatkla.²⁴⁷

6.3 Události po převratu

3 dny po úspěšném převratu se šáh navrátil zpět do Íránu, kde mezitím pod vedením Záhedího pokračovaly poslední čistky přívrženců Mosaddeqovi Národní fronty a členů strany Túde, kteří přetrvávali v pořádání demonstrací na jeho podporu. Ke konci roku 1953 bylo uvězněno přibližně 21 tisíc odpůrců znovu nastoleného šáhova autoritářského režimu. Do obnovování chodu Íránu se očekávaně, především finančně zapojili i Američané, kteří byli připraveni vyplatit Íránu 200 milionu dolarů za ušlé zisky z prodeje ropy od poloviny roku 1951.²⁴⁸

²⁴³ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 3.: The Coup, Podnadpis: The Coup Plan. str. 203.

²⁴⁴ GASIOROWSKI, Mark J. The 1953 Coup d'État Against Mosaddeq. str. 240.

²⁴⁵ Tamtéž. str. 247-248.

²⁴⁶ MILANI, Abbas. *The Shah*. str. 180-181.

²⁴⁷ ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran*. str. 280.

²⁴⁸ GASIOROWSKI, Mark J. The 1953 Coup d'État Against Mosaddeq. str. 256-257.

V prosinci 1953 došlo k obnově vztahů s Velkou Británií. Primárním tématem se stalo znovuotevření jednání o íránském ropném průmyslu. Dne 1. dubna 1954 bylo dočasně utvořeno mezinárodní konsorcium složené z 15 ropných společností, jejichž činností bylo pod dohledem NIOC provozovat íránský ropný průmysl.²⁴⁹ Smlouva o ropném konsorciu byla finálně stvrzena šáhem koncem října 1954.²⁵⁰ Ačkoliv smlouva dávala Íránu 50 procent z čistých zisků konsorcia, neměla NIOC v konsorciu významnější funkci. Pod její vedení spadalo jen zajišťování infrastruktury a sociálních podmínek. Kontrola íránského ropného průmyslu opět zůstala z velké části v rukou zahraničních aktérů.²⁵¹

Mosaddeqův osud byl po převratu vložen do rukou íránského vojenského soudu, před kterým byl 1. října 1953 obviněn ze zrady. Finální verdikt zazněl 21. prosince ukládající Mosaddeqovi tříletý trest odnětí svobody. Po odpykání trestu v srpnu 1956 odešel do svého sídla v Ahmádabádu v západním Teheránu, ve kterém žil v domácím vězení, a kde také ve věku nedožitých 85 let v březnu roku 1967 zemřel.²⁵²

²⁴⁹ V konsorciu držela 40% podíl *British Petroleum Company* (BP) přejmenovaná z AIOC, stejný podíl si rozdělilo 12 amerických společností (např.: *Exxon Corporation* a *Standard Oil Company*), 14% získala holandská *Shell Petroleum N.V.* a 6% francouzská *Compagnie Francaise des Petroles*.

Více viz: FERRIER, Ronald. *The Iranian Oil Industry*. str. 665.

²⁵⁰ FERRIER, Ronald. *The Iranian Oil Industry*. str. 664-665.

²⁵¹ BRUMBERG, Daniel a Ariel I. AHRAM. *The National Iranian oil company in Iranian politics* [online]. str. 14.

²⁵² DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia*. str. 256, 260, 270.

7. Závěr

Znárodněním íránského ropného průmyslu vyvrcholily íránské nacionalistické myšlenky počátku 50. let a vidiny svobodného íránského národa bez britského vměšování a ovlivňování íránské politiky skrze Anglo-íránskou ropnou společnost. Během necelých 40 let, kdy v roce 1914 Velká Británie získala 51 procentní podíl v tehdy Anglo-perské ropné společnosti, až téměř do samotného znárodnění v roce 1951, můžeme v britském chování vyzorovat obvyklý koloniální přístup víceméně pouhého využívání íránského nerostného bohatství a podryvání íránské národní suverenity nerespektováním daných závazných koncesních smluv. I přesto, že byly íránskou vládou vzneseny vážné požadavky na úpravy stávající ropné koncesní smlouvy poukazující na britské podvody a bezohlednost, kterými se Írán dokázal dostat jen k minimu zaručených příjmů z ropy, dokázala Britý navržená úprava koncesní smlouvy *Supplemental Oil Agreement* přinejmenším spojit nacionalistickou opozici proti šáhovi, který očividně nezákonnou smlouvu nehledící na íránské zájmy, stále hodlal všemi možnými i protiústavními způsoby dostat bezmezně přes schválení Parlamentem. Nebýt šáhova počínání zásadně porušující íránské konstituční politické zřízení, nejspíše by se nikdy nedostal Mohammad Mosaddeq a jeho Národní fronta tak výrazně do popředí.

Právě Mosaddegovým vytrvalým bojem za konstituční stát, demokracii a navrácení šáhových pravomocí do mezí ústavy již od dob Rezy Šáha dokázal Mosaddeq i nyní získat dostatečně silnou podporu k získání mandátu v madžlesu s dokonce nejvyšším počtem hlasů. Nicméně až jeho jmenování do čela Parlamentního ropného výboru a jeho aktivní vystupování za přímé znárodnění ropného průmyslu, kdy se opět projevila Mosaddeqova politická filosofie negativní rovnováhy jako v roce 1944, dokázalo Mosaddeqa dostat na vrchol popularity. V této fázi nesmí být opomíjena funkce ájatolláha Kášaního, který svými proslovy Mosaddeqovi dopomohl ke spojení téměř celého íránského národa demonstrujícího za oproštění se od britského vlivu a navrácení nerostného bohatství vůbec poprvé do íránských rukou.

Za jednu z hlavních příčin znárodnění můžeme však považovat právě i *Supplemental Oil Agreement*. Ten se Britové snažili prosadit za každou cenu, pokud možno bez větších změn, kterými by mohla být ohrožena jejich pozice v Íránu a sníženy pro Brity životně důležité zisky z íránské ropy. Zde můžeme pozorovat značně rozdílný přístup Spojených států. Ty smlouvu viděly především jako nástroj schopný dostat Írán z finančních problémů, jimiž byl Írán oslaben a mohl tak hůře vzdorovat Sovětskému svazu a komunismu. Američané se snažili vytrvale přesvědčovat Brity o nutnosti rychlého přeformulování smlouvy, bez kterého by ji nebylo možné v madžlesu prosadit. Teprve až když se blížilo z britského pohledu to nejhorší, hromadné volání po znárodnění íránské ropného průmyslu se Britové zmohli pouze na jednu finanční úpravu smlouvy. Ta však byla již nedostatečná a přišla příliš pozdě. Nebýt britského přesvědčení o bezchybnosti *Supplemental Oil Agreement*, mohla být Íránu nabídnuta výhodnější smlouva hned v počátku a situace nemusela dojít až do bodu, kdy se v Íránu stalo znárodnění nevyhnutelným a žádaným a po zvolení Mosaddeqa premiérem i realitou.

O Mosaddeqových především kladných úmyslech, které ve znárodnění viděl není pochyb. S odstupem času však můžeme říci, že Mosaddeq byl nejspíše až příliš zaslepen svým téměř radikálním nacionalismem a nedokázal dopředu objektivně přemýšlet o všeobecných dopadech znárodnění na Írán, což se také ukázalo po neúspěšné vyjednávací misi Harrimana a Stokese a zahájení britského bojkotu, kdy samotný Írán nedisponoval jediným tankerem, prodeje ropy stagnovaly a íránská ekonomika se nadále propadala. V tomto případě byla svalována vina hlavně na Brity, avšak íránská nepřipravenost na převzetí ropného průmyslu si na tomto také vybrala svou daň.

Nicméně v téměř celém ropném sporu, který po znárodnění následoval můžeme rozpoznat podobný model přístupu Británie a Spojených států jako dříve k otázce *Supplemental Oil Agreement*. Britové opakovaně upřednostňovali své zájmy, avšak nyní i na úkor situace, kdy by se Írán svou finanční slabostí, zapříčiněnou i britskými sankcemi mohl reálněji stát cílem komunismu. Když se však Američané snažili znovu Íránu pomoci, jejich úsudek byl ovlivněn britským nátlakem, který měl nejspíše přesvědčit Američany o tom, že právě Mosaddeqova neústupnost stojí za nemožností dalšího vyjednávání a komunistickou hrozbou.

Zdá se, že Britové záměrně dávali pro Mosaddeqa nepřijatelné podmínky a vyčkávali, až půjde v Íránu vzhledem ke hrozbě komunismu do úzkých, čímž by Američané museli Brity podpořit svržením nepohodlného Mosaddeqa. I přesto, že Američané doufali v ukončení celého sporu především jednáním z očí do očí, tak právě komunistická hrozba a Mosaddeqova inklinace k Sovětskému svazu otočila americkou politiku o 180 stupňů. Američané už nemohli Mosaddeqovi dále nabízet svou pomoc a převrat jeho vlády se stal nevyhnutelným.

Američané převratem uklidnili své obavy z komunismu, ačkoliv nemůžeme s přesností určit, zda byly obavy z přebrání vlády Túde nebo Sověty oprávněné a zda bylo přímo toto hlavním záměrem převratu Mosaddeqovy vlády. Ačkoliv velká část dokumentů z prostředí vysoké americké politiky tuto domněnku potvrzuje, bylo známo Mosaddeqovo silné nacionalistické myšlení, o kterém se můžeme domnívat, že by podobnému scénáři předešlo. I později sám Mosaddeq během svého soudního jednání odmítal vlivy Túde i Sovětů, jelikož Túde „neměla jediný tank, ani jediný kulomet“ na to, aby vládu ohrozila.²⁵³ Na Sověty se obrátil pravděpodobně jen proto, že chtěl své zemi pomoci z ekonomických potíží, když se od ní Američané odvrátili. Zároveň byl Sovětský svaz oslaben úmrtím Stalina a musel se vypořádávat s vlastními problémy. A právě jiný pohled na Americký podíl v převratu uvádí Abrahamian. Znárodnění by bylo sice drastickým zásahem do britské ekonomiky, ale mohlo ohrozit i jiné americké a evropské ropné společnosti, kdyby se země, ve kterých operují vzhledly v íránském modelu. Tím by se kontrola mezinárodního obchodu s ropou odvrátila od Západu.²⁵⁴ Přebrot tedy zachránil mezinárodní ropný obchod a Američané z něho vyšli nanejvýš dobře, kontrolou 40 procent íránského ropného konsorcia.

Převratem se rozpadly Mosaddeqovy, ale i národní vize ve vlastní provozování íránského průmyslu a oproštění se od zahraničních vlivů. Nynější pohled však vypadal pro budoucí generace patriotů ještě beznadějněji, jelikož konsorcium tvořilo více světových velmocí včetně Spojených států, které až do revoluce 1979 výrazným

²⁵³ ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup*. Kapitola 3.: The Coup, Podnadpis: The Coup Plan. str. 206.

²⁵⁴ ABRAHAMIAN, Ervand. *A History of Modern Iran*. str. 118-119.

způsobem promlouvaly do íránské vnitřní politiky. Nadruhou stranu Írán mohl získat mnohem více finančních prostředků pro revitalizaci země a spustit již 5 let plánovaný *Seven-Year Development plan*. Avšak jak bude v budoucnu všeobecně naloženo s financemi stálo nyní jen na šáhovo rozhodnutí.

8. Seznam použité literatury a zdrojů

Tištěná literatura:

AANDAHL, Fredrick a Wiliam Z. SLANY (General Editors). *Foreign Relations of the United States, 1950: The Near East, South Asia, and Africa, Volume V*. Washington: United States Government Printing Office, 1978. bez ISBN.

ABRAHAMIAN, Ervand. *A History of Modern Iran*. New York: Cambridge University Press, 2008. ISBN 9780511413995.

ABRAHAMIAN, Ervand. *Iran: Between Two Revolutions*. 2nd. printing. Princeton: Princeton University Press, 1982. ISBN 0691053421.

ABRAHAMIAN, Ervand. *The Coup: 1953, The CIA, and The Roots of Modern U.S.-Iranian Relations*. New York: The New Press, 2013. e-ISBN 9781595588623 (e-kniha).

AFKHAMI, Golam Reza. *The Life and Times of the Shah*. Berley a Los Angeles: University of California Press, 2009. ISBN 9780520253285.

AXWORTHY, Michael a Zuzana KŘÍHOVÁ. *Dějiny Íránu: říše ducha-od Zarathuštry po současnost*. 2. vydání. Praha: Lidové noviny, 2014. ISBN 9788074223525.

BAMBERG, J. H. *The History of the British Petroleum Company: Volume 2: The Anglo-Iranian Years, 1928–1954*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 1994. ISBN 9780521259507.

BAYANDOR, Darioush. *Iran and the CIA: The Fall of Mosaddeq Revisited*. Londýn: Palgrave Macmillan, 2010. ISBN 9780230579279.

BISHOP, JR., Wm. W. The Anglo-Iranian Oil Company Case. *The American Journal of International Law*. 1951, **45**(4), str. 749-754.

CLAWSON, Patrick a Michael RUBIN. *Eternal Iran: Continuity and Chaos*. New York: Palgrave Macmillan, 2005. ISBN 9781403962768.

COTTAM, Richard W. *Nationalism in Iran*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1964. bez ISBN.

DE BELLAIGUE, Christopher. *Patriot of Persia: Muhammad Mossadegh and a Very British Coup*. Londýn: The Bodley Head, 2012. ISBN 9780099540489.

EFIMENCO, N. Marbury. An Experiment with Civilian Dictatorship in Iran; The Case of Mohammed Mossadegh. *The Journal of Politics*. 1955, **17**(3), 390-406.

ELM, Mostafa. *Oil, Power, and Principle: Iran's Oil Nationalization and Its Aftermath*. Syracuse: Syracuse University Press, 1992. ISBN 0815625110.

ELWELL-SUTTON, L. P. *Persian oil: a study in power politics*. Reprint edition. Westport: Hyperion Press, 1976. ISBN 0883552884.

FARMANFARMAIAN, Manucher a Roxane FARMANFARMAIAN. *Blood & Oil: A Prince's Memoir of Iran, from the Shah to the Ayatollah*. Reprint edition. New York: Random House Trade Paperbacks, 2005. ISBN 0812975081.

FERRIER, Ronald. The Iranian Oil Industry. In: AVERY, Peter, Gavin HAMBLY a Charles MELVILLE (eds.). *The Cambridge History of Iran: Volume 7*. 3rd. printing. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, str. 639-701. ISBN 9780521200950.

FINE, Herbert A. a Wiliam Z. SLANY (eds.). *Foreign Relations of the United States, 1949: The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI*. Washington: United States Government Printing Office, 1977. bez ISBN.

GASIOROWSKI, Mark J. a Malcolm BYRNE (eds.). *Mohammad Mosaddeq: and the 1953 Coup in Iran*. Syracuse: Syracuse University Press, 2004. (Poznámkový aparát, poznámka č. 5. str. 330.). ISBN 9780815630180.

GASIOROWSKI, Mark J. The 1953 Coup d'État Against Mosaddeq. In: GASIOROWSKI, Mark J. a Malcolm BYRNE (eds.). *Mohammad Mosaddeq: and the 1953 Coup in Iran*. Syracuse: Syracuse University Press, 2004, s. 227-260. ISBN 9780815630180.

GASIOROWSKI, Mark J. U.S. Perceptions of the Communist Threat in Iran during the Mossadegh Era. *Journal of Cold War Studies*. 2019, **21**(3), str. 185–221.

GLENNON, John P. (Editor in Chief). *Foreign Relations of the United States, 1952–1954: Iran, 1951–1954, Volume X*. Washington: United States Government Printing Office, 1989. bez ISBN.

GOODE, James F. *The United States and Iran: In the Shadow of Musaddiq*. New York: Palgrave Macmillan, 1997. ISBN 9781349255986.

Heslo: optional clause. In: LAW, Jonathan a Elizabeth A. MARTIN. *A Dictionary of Law*. 7 ed. Oxford University Press, 2009. e-ISBN 9780191726729. (e-kniha)

ISSAWI, Charles. European Economic Penetration, 1872- 1921. In: AVERY, Peter, Gavin HAMBLY a Charles MELVILLE (eds.). *The Cambridge History of Iran: Volume 7*. 3rd. printing. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 590-607. ISBN 9780521200950.

J. BECK, Peter. The Anglo-Persian Oil Dispute 1932-33. *Journal of Contemporary History*. 1974, **9**(4), str. 123-151.

KATOUZIAN, Homa. Mosaddeq's Government in Iranian History. In: GASIOROWSKI, Mark J. a Malcolm BYRNE (eds.). *Mohammad Mosaddeq: and the 1953 Coup in Iran*. Syracuse: Syracuse University Press, 2004, str. 1-26. ISBN 9780815630180.

KINZER, Stephen. *All the Shah's men: an American coup and the roots of Middle East terror*. New York: Wiley, 2004. ISBN 9780471678786.

MAFI, Homayoun. Iran's Concession Agreements and the Role of the National Iranian Oil Company: Economic Development and Sovereign Immunity. *Natural Resources Journal*. 2008, **48**(2), str. 407-430.

MALIKOVSKY, Artemy M. The Soviet Union and Mosaddeq: A Research Note. *Iranian Studies*. 2014, **47**(3), str. 401–418.

MARSH, Steve. Anglo-American Crude Diplomacy: Multinational Oil and the Iranian Oil Crisis, 1951–53. *Contemporary British History*. 2007, **21**(1), str. 25-53.

MARSH, Steve. HMG, AIOC and the Anglo-Iranian oil crisis: In defence of Anglo-Iranian. *Diplomacy and Statecraft*. 2001, **12**(4), str. 143-174.

PAINE, Chris a Erica SCHOENBERGER. Iranian Nationalism and the Great Powers: 1872-1954. *MERIP Reports*. 1975, (37), str. 3-28.

PAHLAVI, Mohammad Reza. *Answer to history: by Mohammad Reza Shah Pahlavi, The Shah of Iran*. New York: Stein and Day, 1980. ISBN 0812827555.

PHILLIPS, Tomas B. *Queer Sinister Things: The Hidden History of Iran*. USA: Lulu Enterprises, 2009. ISBN 9780557505470.

RAHNEMA, Ali. *Behind the 1953 Coup in Iran: Thugs, Turncoats, Soldiers, and Spooks*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. ISBN 9781107076068.

SHAFaq, S. Rezazadeh a J. D. LOTZ. The Iranian Seven Year Development Plan. *Middle East Journal*. 1950, **4**(1), str. 100-105.

SHAFIEE, Katayoun. *Machineries of Oil: An Infrastructural History of BP in Iran*. Cambridge: The MIT Press, 2018. ISBN 9780262344838.

TAKEYH, Ray. What Really Happened in Iran: The CIA, the Ouster of Mosaddeq, and the Restoration of the Shah. *Foreign Affairs*. 2014, **94**(4), str. 2-12.

Internetové zdroje:

ABDELREHIM, Neveen, Josephine MALTBY a Steven TOMS. 'A pretty good deal just now': The Anglo-Iranian Oil Company, Oil Nationalisation and Managerial Response: 1951. *Researchgate.net* [online]. University of York, Nedatováno. [cit. 12. 4. 2020].

Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/242554089_'A_pretty_good_deal_just_now_1_'_The_Anglo-Iranian_Oil_Company_Oil_Nationalisation_and_Managerial_Response_1951

BBC News. Business: The Company File From Anglo-Persian Oil to BP Amoco. *News.bbc.co.uk* [online]. 11. 9. 1998. [cit. 5. 3. 2020].

Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/149259.stm>

BRUMBERG, Daniel a Ariel I. AHRAM. The National Iranian oil company in Iranian politics. *Academia.edu* [online]. Rice University, 2007. [cit. 10. 5. 2020].

Dostupné z: <https://www.academia.edu/2755941/>

[The_National_Iranian_oil_company_in_Iranian_politics](https://www.academia.edu/2755941/The_National_Iranian_oil_company_in_Iranian_politics)

DAVID, Kyle a Richard TADMAN. Dripping In Oil: American Involvement in the 1953 Iranian Coup over Mohammad Mosaddeq. *Academia.edu* [online]. 2011.

[cit. 29. 3. 2020]. Dostupné z:

https://www.academia.edu/4424829/Dripping_in_Oil_U.S._Involvement_during_the_1953_Iranian_Coup

KAZEMI, F. Anglo-Persian Oil Company. *Iranicaonline.org* [online]. Naposledy upraveno 5. 5. 2011. [cit. 15. 3. 2020]. Dostupné z: <http://www.iranicaonline.org/articles/anglo-persian-oil-company#prettyPhoto>

KOCH, Scott A. "*Zendeabad Shah!*": *The Central Intelligence Agency and the Fall of Iranian Prime Minister Mohammed Mossadeq, August 1953* [online]. Washington: Central Intelligence Agency, červen 1998. Zpřístupněno: 17. 11. 2017. [cit. 26. 4. 2020]. Dostupné z: <https://assets.documentcloud.org/documents/4375471/Document-3-Zendeabad-Shah.pdf>

KRESSIN, Wolfgang K. *Prime Minister Mossadegh and Ayatullah Kashani from Unity to Enmity: As Viewed from the American Embassy in Tehran, June 1950 - August 1953* [online]. The University of Texas in Austin, 1991. [cit. 21. 4. 2020]. Diplomová práce. Dostupné z: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a239339.pdf>

MAMEDOVA, N. M. Russia ii. Iranian-soviet Relations (1917-1991). *Iranicaonline.org* [online]. Naposledy upraveno 20. 7. 2009. [cit. 28. 4. 2020]. Dostupné z: <http://www.iranicaonline.org/articles/russia-ii-iranian-soviet-relations-1917-1991>

WBG Archives. *Natinalization of the Iranian Oil Industry: An Outline of its Origin an Issues* [online]. ID 75976. 19. 2. 1952. Zpřístupněno 11. 1. 2013. [cit. 18. 3. 2020]. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/740191468044072105/pdf/759760WPOBox370Iranian0Oil0Industry.pdf>

WBG Archives. Iran-General-Iran Report-United Kingdom-Correspondence. 2. část. *Correspondence between His Majesty's Government in the United Kingdom and the Persian Government, and Related Documents concernng the Oil Industry in Persia: February 1951 to September 1951* [online]. ID 1806444. 6. 3. 1952. Digitalizováno 16. 6. 2014. [cit. 8. 4. 2020]. Dostupné z: <http://pubdocs.worldbank.org/en/168561403270479643/wbg-archives-1806444.pdf>

9. Resumé

This Bachelor's thesis deals with the nationalization of most of the British-owned Anglo-Iranian oil company operating the Iranian oil industry. At the same time, the work focuses on the approach of British and American diplomacy to the whole nationalization act and especially after it, and also on the figure of the Iranian politician Mohammad Mosaddeq, who was the main initiator of the nationalization. The aim is to point out the causes and consequences of nationalization and also to find out whether the behavior of the British and the USA has changed during the oil dispute. In a conclusion, nationalization has resulted from Iran's dissatisfaction with the British leadership of the oil industry, driven by Iranian nationalism led by Mosaddeq. The main result was the overthrow of Mosaddeq's government. During the oil dispute, only the American approach changed fundamentally, which turned away from aid to Iran due to the looming Iranian inclination to communism which was also the reason for Mosaddeq's overthrow and which completed the whole oil dispute.

10. Seznam příloh

Příloha č. 1: Znění koncesní smlouvy podepsané mezi D´Arcym a perským šáhem v roce 1901.

Zdroj: WBG Archives. Iran-General-Iran Report-United Kingdom-Correspondence. 2. část [online]. str. 29-31.

Příloha č. 2: Znění zákona o znárodnění íránského ropného průmyslu z 1. 5. 1951.

Zdroj: WBG Archives. *Natinalization of the Iranian Oil Industry: An Outline of its Origin an Issues* [online]. Appendix A.

Oil Nationalisation Law of 1st May, 1951

By the grace of Almighty God
Pahlavi Shahinshah of Persia
hereby command, by virtue of article 27 of the Supplementary Constitutional Law that:

ARTICLE 1. The bill concerning the procedure for enforcement of the law concerning the nationalisation of the oil industry throughout the country

which was approved by the Senate and the Majlis on 9th Urdibihisht (30th April) and is hereto attached may be enforced.

ARTICLE 2. The Council of Ministers are charged with the enforcement of this law.

The text of the bill concerning procedure for enforcement of the decision relating to the nationalisation of oil, as approved by the two Houses of Parliament after amendments by the Majlis.

ARTICLE 1. With a view to arranging the enforcement of the law of 24th and 29th Esfand, 1329 (15th and 20th March, 1951), concerning the nationalisation of the oil industry throughout Persia, a mixed board composed of five Senators and five Deputies elected by either of the two Houses and of the Minister of Finance or his Deputy shall be formed.

ARTICLE 2. The Government is bound to dispossess at once the former Anglo-Iranian Oil Company under the supervision of the mixed board. If the Company refuses to hand over at once on the grounds of existing claims on the Government, the Government can, by mutual agreement, deposit in the Bank Milli Iran or in any other bank up to 25 per cent. of current revenue from the oil after deduction of exploitation expenses in order to meet the probable claims of the Company.

ARTICLE 3. The Government is bound to examine the rightful claims of the Government as well as the rightful claims of the Company under the supervision of the mixed board and to submit its suggestions to the two Houses of Parliament in order that the same may be implemented after approval by the two Houses.

ARTICLE 4. Inasmuch as the nationalisation of the oil industry was also approved by the Senate on 29th Esfand (20th March, 1951) and inasmuch as all income from oil and oil products are the established property of the Persian nation the Government is bound to audit the Company's accounts under the supervision of the mixed board which must also closely supervise exploitation as from the date of the implementation of this law until the appointment of an executive body.

ARTICLE 5. The mixed board must draw up, as soon as possible, the statute of the National Oil Company in which provision is to be made for the setting up of an executive body and a supervisory body of experts, and must submit the same to the two Houses for approval.

ARTICLE 6. For the gradual replacement of foreign experts by Persian experts the mixed board is bound to draw up regulations for sending, after competitive examinations, a number of students each year to foreign countries to undertake study in the various branches of required knowledge and gain experience in oil industries, the said regulations to be carried out by the Ministry of Education after the approval of the Council of Ministers. The expenses connected with the study of such students shall be met out of oil revenues.

ARTICLE 7. All purchasers of products derived from the wells taken back from the former Anglo-Iranian Oil Company can in future buy annually the same quantity of oil they used to buy annually from the Company from the beginning of the Christian year 1948 up to 29th Esfand, 1329 (20th March, 1951), at a reasonable international price. For any surplus quantity they shall have priority in the event of equal terms of purchase being offered.

ARTICLE 8. All proposals formulated by the mixed board for the approval of the Majlis and submission to the Majlis must be sent to the Oil Commission.

ARTICLE 9. The mixed board must finish its work within three months as from the date of approval of this law and must submit the report of its activities to the Majlis in accordance with Article 8. In the event of requiring an extension it must apply, giving valid reasons, for such extension. Whilst, however, the extension is before the two Houses for approval the mixed board can continue its functions.

Příloha č. 1: Znění koncesní smlouvy podepsané mezi D'Arcym a perským šáhem v roce 1901.

THE D'ARCY CONCESSION

BETWEEN THE GOVERNMENT OF HIS IMPERIAL MAJESTY THE SHAH OF PERSIA of the one part and WILLIAM KNOX D'ARCY of independent means residing in London at No. 42 Grosvenor Square (hereinafter called "the Concessionnaire") of the other part.

The following has by these presents been agreed on and arranged, viz.:-

ARTICLE 1.

The Government of His Imperial Majesty the Shah grants to the Concessionnaire by these presents a special and exclusive privilege to search for obtain exploit develop render suitable for trade carry away and sell natural gas petroleum asphalte and ozokerite throughout the whole extent of the Persian Empire for a term of 60 years as from the date of these presents.

ARTICLE 2.

This privilege shall comprise the exclusive right of laying the pipe lines necessary from the deposits where there may be found one or several of the said products up to the Persian Gulf as also the necessary distributing branches. It shall also comprise the right of constructing and maintaining all and any wells reservoirs stations and pump services accumulation services and distribution services factories and other works and arrangements that may be deemed necessary.

ARTICLE 3.

The Imperial Persian Government grants gratuitously to the Concessionnaire all uncultivated lands belonging to the State which the Concessionnaire's engineers may deem necessary for the construction of the whole or any part of the above-mentioned works. As for cultivated lands belonging to the State the Concessionnaire must purchase them at the fair and current price of the Province.

The Government also grants to the Concessionnaire the right of acquiring all and any other lands or buildings necessary for the said purpose with the consent of the proprietors on such conditions as may be arranged between him and them without their being allowed to make demands of a nature to surcharge the prices ordinarily current for lands situate in their respective localities. Holy places with all their dependencies within a radius of 200 Persian archines are formally excluded.

ARTICLE 4.

As three petroleum mines situate at Schouster Kassre-Chirine in the Province of Kermanschahan and Daleki near Bouchir are at present let to private persons and produce an annual revenue of two thousand tomans for the benefit of

the Government it has been agreed that the three aforesaid mines shall be comprised in the Deed of Concession in conformity with Article 1 on condition that over and above the 16 per cent. mentioned in Article 10 the Concessionnaire shall pay every year the fixed sum of 2,000 (two thousand) tomans to the Imperial Government.

ARTICLE 5.

The course of the pipe lines shall be fixed by the Concessionnaire and his Engineers.

ARTICLE 6.

Notwithstanding what is above set forth the privilege granted by these presents shall not extend to the Provinces of Azerbadjan Ghilan Mazendaran Asdrabad and Khorassan but on the express condition that the Persian Imperial Government shall not grant to any other person the right of constructing a pipe line to the southern rivers or to the South Coast of Persia.

ARTICLE 7.

All lands granted by these presents to the Concessionnaire or that may be acquired by him in the manner provided for in Articles 3 and 4 of these presents as also all products exported shall be free of all imposts and taxes during the term of the present Concession. All material and apparatuses necessary for the exploration working and development of the deposits and for the construction and development of the pipe lines shall enter Persia free of all taxes and Custom House duties.

ARTICLE 8.

The Concessionnaire shall immediately send out to Persia and at his own cost one or several experts with a view to their exploring the region in which there exist as he believes the said products and in the event of the report of the expert being in the opinion of the Concessionnaire of a satisfactory nature the latter shall immediately send to Persia and at his own cost all the technical staff necessary with the working plant and machinery required for boring and sinking wells and ascertaining the value of the property.

ARTICLE 9.

The Imperial Persian Government authorises the Concessionnaire to found one or several Companies for the working of the Concession.

The names "statutes" and capital of the said Companies shall be fixed by the Concessionnaire and the Directors shall be chosen by him on the express condition that on the formation of each Company the Concessionnaire shall give official notice of such formation to the Imperial Government through the medium of the Imperial Commissioner and shall forward the "statutes" with information as to the places at which such Company is to operate. Such Company or

Companies shall enjoy all the rights and privileges granted to the Concessionnaire but they must assume all his engagements and responsibilities.

ARTICLE 10.

It shall be stipulated in the contract between the Concessionnaire of the one part and the Company of the other part that the latter is within the term of one month as from the date of the formation of the first exploitation Company to pay the Imperial Persian Government the sum of £20,000 sterling in cash and an additional sum of £20,000 sterling in paid-up shares of the first Company founded by virtue of the foregoing Article. It shall also pay the said Government annually a sum equal to 16 per cent. of the annual net profits of any Company or Companies that may be formed in accordance with the said Article.

ARTICLE 11.

The said Government shall be free to appoint an Imperial Commissioner who shall be consulted by the Concessionnaire and the Directors of the Companies to be formed. He shall supply all and any useful information at his disposal and he shall inform them of the best course to be adopted in the interest of the undertaking. He shall establish by agreement with the Concessionnaire such supervision as he may deem expedient to safeguard the interests of the Imperial Government.

The aforesaid powers of the Imperial Commissioner shall be set forth in the "statutes" of the Companies to be created.

The Concessionnaire shall pay the Commissioner thus appointed an annual sum of £1,000 sterling for his services as from the date of the formation of the first Company.

ARTICLE 12.

The workmen employed in the service of the Company shall be subjects of His Imperial Majesty the Shah except the technical staff such as the Managers Engineers Borers and Foremen.

ARTICLE 13.

At any place in which it may be proved that the inhabitants of the country now obtain petroleum for their own use the Company must supply them gratuitously with the quantity of petroleum that they themselves got previously.

Such quantity shall be fixed according to their own declarations subject to the supervision of the local authority.

ARTICLE 14.

The Imperial Government binds itself to take all and any necessary measures to secure the safety and the carrying out of the object of this Concession of the plant and of the apparatuses of which mention is made for the purposes of the undertaking of the Company and to protect the representatives agents and servants of the Company. The Imperial Government having thus fulfilled its engagements the Concessionnaire and the Companies created by him shall not have power under any pretext whatever to claim damages from the Persian Government.

ARTICLE 15.

On the expiration of the term of the present Concession all materials buildings and apparatuses then used by the Company for the exploitation of its industry shall become the property of the said Government and the Company shall have no right to any indemnity in this connexion.

ARTICLE 16.

If within the term of two years as from the present date the Concessionnaire shall not have established the first of the said Companies authorised by Article 9 of the present Agreement the present Concession shall become null and void.

ARTICLE 17.

In the event of there arising between the parties to the present Concession any dispute or difference in respect of its interpretation or the rights or responsibilities of one or the other of the parties therefrom resulting such dispute or difference shall be submitted to two Arbitrators at Teheran one of whom shall be named by each of the parties and to an Umpire who shall be appointed by the Arbitrators before they proceed to arbitrate. The decision of the Arbitrators or in the event of the latter disagreeing that of the Umpire shall be final.

ARTICLE 18.

This Act of Concession made in duplicate is written in the French language and translated into Persian with the same meaning.

But in the event of there being any dispute in relation to such meaning the French text shall alone prevail. Teheran Sefer 1319 of the Hegire that is to say May 1901.